

ASMENYBĖS AR VERTYBĖS? LIETUVOS PARTIJŲ LYDERIAI RINKĖJŲ AKIMIS IR POLITIKOS PERSONALIZACIJOS RIBOS

JŪRATĖ KAVALIAUSKAITĖ

Lietuvos viešojoje erdvėje gajus įsitikinimas, kad Lietuvos rinkėjo santykis su politiniais atstovais yra suasmenintas, neretai besiremiantis subjektyviomis ir irracionaliomis simpatijomis ar antipatijomis konkrečioms politiniams lyderiams. Kiek pagrįstas toks pesimizmas? Straipsnio tikslas – išsiaiškinti, kokio ryšio esama tarp politinių lyderių asmenybės portretų suvokimo šalies visuomenėje ir rinkėjų vertybinių orientacijų, kurios traktuojamos kaip vienas personalizacijos sklaidą Lietuvos politikoje ribojančių veiksnių. Pasielkus 2012 m. rudens Lietuvos gyventojų viešosios nuomonės apklausų duomenis¹, nagrinėjama, kaip politinių lyderių paveikslai varijuoja priklausomai nuo rinkėjo ideologinio identifikavimosi, (anti)sovietiško, tautinio konservatizmo ir postmaterializmo nuostatų. Nors daugelis asmenybės bruožų yra objektyvūs ir ilgalaikiai asmens psichologinės sandaros elementai, Lietuvos visuomenėje rimtai nesutariama, koks „iš tiesų“ yra gerai žinomas šalies politikas, ir nuomonių išsiskyrimui reikšmingą įtaką daro politinių pažiūrų

¹ Straipsnis parengtas vykdant mokslinį projektą „Lietuvos nacionalinė rinkiminė studija“, finansuotą Lietuvos mokslo tarybos (MIP-017/2012).

Jūratė Kavaliauskaitė – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto Politinės teorijos katedros asistentė, jaunesnioji mokslo darbuotoja (el. paštas: jurate.kavaliauskaitė@tspmi.vu.lt).

© Jūratė Kavaliauskaitė, 2014

Straipsnis įteiktas redakcijai 2013 m. rugsėjo 26 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2014 m. sausio 5 d.

bei vertybinių nuostatų skirtumai. Rinkėjo identifikavimasis kairės–dešinės skalėje ir (anti)sovietiško nuostatos svarbios vertinant tris iš penkių tirtų Lietuvos politinių lyderių asmenybės dimensijų – sutaikomumą, sąmoningumą ir atvirumą patirčiai. Tautinio konservatizmo nuostatos padeda paaiškinti pirmų dviejų dimensijų suvokimą visuomenėje. Gauti rezultatai taip pat skatina tolesniuose tyrimuose aiškintis rinkėjo vertybinių nuostatų poveikio politinių lyderių „moralinių bruožų“ ir temperamento suvokimui skirtumus.

Ivadas

Politika šiomis dienomis yra absurdiškai suasmeninta. Rinkėjo elgesį vis labiau lemia tai, ar kuris nors Vardenis Pavardenis jam (jai) patinka, ar nepatinka. „Patinka – nepatinka“ požiūriu yra renkama, už kurią partiją balsuoti, kuriuos politikus palaikyti ir kuriuos – koneveikti. Šitokia mąstysena plaukia iš vienpusiško politikos suvokimo. Užtuot pirmiausiai galvoje apie tai, kuri partija geriau atstovauja jų interesams, žmonės linkę grįsti savo pasirinkimą pagal simpatijas ir antipatijas asmenybių atžvilgiu.²

Lietuvoje tapo beveik norma rinkimus lydinčiose viešosiose diskusijose garsiausiai aptarinėti individualizuotą piliečių santykį su politika ir neatsparumą politinių lyderių įvaizdžio galiai. Viena vertus, panašiai kaip V. Laučiaus rašinyje, konstatuojama, apgailestaujama, piktinamasi, kad didžioji Lietuvos visuomenės dalis yra tiesiog politiškai nesubrendusi – žmonės nepajėgia atsispirti charizmatiškoms figūroms, o stovėdami prie balsavimo urnos stokoja kitokių politinio sprendimo kriterijų. Kita vertus, atsakingais laikomi ir politikai bei partijos, nesiiimančios ugdyti rinkėjų, nesibodinčios taikyti politinės rinkodaros technologijų, strategiškai manipuluoti žmonių viltimis ir lūkesčiais³.

Vis dėlto, nepaisant (po)rinkiminių impresijų, klausimas, kiek pagrįstas toks gilus pesimizmas, lieka neatsakytas. Ar Lietuvos poli-

² Laučius V., *Apie 'patinka – nepatinka' politikoje*, <www.delfi.lt> 2012 m. gruodžio 17 d., 2013 06 06.

³ Bielinis L., sud., *Politika kaip komunikacinis žaidimas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004.

tinis gyvenimas (bent jau rinkimų išvakarėse) išties suasmeninamas „iki absurdo“? Kas lemia prielankumą ar nepalankumą vienai ar kitai asmenybei? Kuo grįstos simpatijos ar antipatijos politikams? Kaip paaiškinti akivaizdžius tokio subjektyvaus santykio skirtumus tarp Lietuvos rinkėjų? Vargu ar tai vien Lietuvos žmonių politinio neišprusimo ir asmeninio (prasto) skonio reikalas. Pagrindą rimtoms abejonėms suteikia straipsnyje aptariami tyrimai ir 2012 m. Lietuvos nacionalinės rinkiminės studijos rezultatai, atskleidžiantys, kaip šalies gyventojų akimis atrodo didžiausių šalies politinių partijų lyderiai, kokie veiksniai turi įtakos politikų asmeninių savybių suvokimui, o kartu ir politikos personalizacijos raiškai.

Straipsnio tikslas – išsiaiškinti, ar yra pagrindo kalbėti apie politikos personalizacijos tendencijas ribojančius veiksnius, ir atskleisti, kokių „priešnuodžių“ yra Lietuvos praktikoje. Pasitelkus 2012 m. rugpjūtį–lapkritį atliktų Lietuvos gyventojų viešosios nuomonės apklausų duomenis, teigiama, jog iš pirmo žvilgsnio subjektyvios, individualizuotos ir estetizuotos lietuvių simpatijos ir preferencijos politinių lyderių atžvilgiu nėra spontaniškos, atsitiktinės, bet turi giluminį pamatą – yra veikiamos žmonių vertybinių orientacijų. Straipsnyje pristatomo tyrimo objektas – Lietuvos gyventojų vertybinių orientacijų įtaka šalies politinių partijų lyderių asmenybės bruožų (angl. *personality traits*) suvokimui. Tyrime keliami ir tikrinami hipotezė apie ryšį tarp rinkėjo vertybinių orientacijų ir politinio lyderio asmenybės portreto suvokimo bei vertinimo. Nors daugelis asmenybės bruožų – organizuotumas, sukalbamumas, veiklumas ir t. t. – yra objektyvūs ir ilgalaikiai asmens psichologinės sandaros elementai, pristatomas tyrimas rodo, kad Lietuvos visuomenėje rimtai nesutariama, koks „iš tiesų“ yra vienas ar kitas gerai žinomas politikas, ir nuomonių išsiskyrimui reikšmingą įtaką daro žmogaus politinės pažiūros bei vertybinės nuostatos. Tyrime nagrinėjama, kaip politinių lyderių asmenybės portretų suvokimas varijuoja priklausomai nuo rinkėjo ideologinio identifikavimosi, sovietiško, tautinio konservatizmo ir postmaterializmo nuostatų. Politinių lyderių asmenybės

bruožų suvokimas konceptualizuojamas ir matuojamas pasitelkus Didžiojo penketo (angl. *Big Five*) asmenybės bruožų teorinę prieigą ir jos siūlomus empirinės analizės įrankius.

Siekiant užsibrėžto tikslo, straipsnyje iškeliami ir įgyvendinami tokie uždaviniai. Pirma, aptariama, ką nūdienos tarptautinėse akademinėse diskusijose reiškia *politikos personalizacijos* sąvoka, kurių išvadų prieinama svarstant apie šio nerimą keliančio reiškinio tendencijas Lietuvoje ir užsienyje, pristatoma šio tyrimo niša. Antra, aiškinama, kodėl vertybinės orientacijos stabdo personalizacijos sklaidą politikoje, kaip tirti jų įtaką politikų asmenybių suvokimui Lietuvos visuomenės kontekste. Trečia, remiantis viena populiariausių šio meto asmenybės bruožų teorijų, konstruojamas metodologinis įrankis – politinio lyderio asmenybės bruožų taksonomija. Ketvirta, empirinėje tyrimo dalyje atskleidžiamas Lietuvos rinkėjų mentalinis žemėlapis – partijų lyderių personaliniai įvaizdžiai, jų struktūra ir santykis, konkurenciniame lauke apibendrinamos šių lyderių stiprybės ir silpnybės. Taip pat aiškinamasi, kaip skirtingas lyderių bruožų suvokimas ir vertinimas yra susiję su šalies gyventojų vertybinių orientacijų skirtumais. Galiausiai pateikiami apibendrinimai, išvados ir siūlymai tolesniems tyrimams.

1. Politikos personalizacijos apraiškų beiėškant: samprata ir tyrimo niėa

Bendruomeninis gyvenimas sunkiai įsivaizduojamas be įkvepiančios lyderystės, kurios prigimtį apmąstė dar Maxas Weberis⁴. Moderniųjų laikų politikoje – revoliucijų ir karų istorijoje, monarchijų, Bažnyčios, tautinių valstybių gyvenime – iškilių asmenybių netrūko. Kitaip tariant, personalijos buvo svarbios visada. Taigi kodėl apie *politikos*

⁴ Weber M., *On Charisma and Institutional Building. Selected papers edited and with an introduction of S. N. Eisenstadt*, Chicago: University of Chicago Press, 1968.

personalizaciją arba *įsmeninimą* (angl. *personalisation of politics*) garsiai prabilta tik pastaraisiais dešimtmečiais?⁵

Politikos personalizacijos sąvoka buvo „nukaldinta“ kilus partinės demokratijos ir masinės politikos krizei, ieškant būdo nusakyti politikų kaip *individualių* žaidėjų ir anksčiau *privatumo* sferai priklausiusių veiksnių aktualėjimą šiulaikinėse Vakarų demokratijose⁶. Klasikinė partinė demokratija grindžiama kolektyvinių veikėjų santykiais bei aiškiu viešosios ir privačios sferų atskyrimu, o ši sąvoka turėtų įrodyti, kad politinė tikrovė keičiasi iš pagrindų⁷.

Kitaip tariant, šią sąvoką galima laikyti nerimastingų intelektualinių diskusijų apie moderniosios masinės politikos ir partinės demokratijos krizę padariniu⁸. Kintanti socialinės stratifikacijos architektūra, silpstančios klasikinės socialinės skirtys, buvusios pagrindu politinei visuomenės poliarizacijai, organiškų ryšių tarp piliečių ir politinio atstovavimo institucijų irimas, kurį lydi technologinis politikos įterpinimas, pagaliau individualizmo išsigalėjimas, gyvenimo politikos iškilimas ir postmaterialistinės visuomenės gimimas tėra keletas būdingų ženklų sudėtingos, giluminės sociokultūrinės Vakarų modernybės slinkties, kuri skatina galvoti apie ideologinio mąstymo nuosmukį, įvaizdžio politikos ir charizmatinės lyderystės „aukso amžių“.

⁵ McAllister I., „Personalisation of Politics“, Dalton R., Klingemann H. (sud.), *Oxford Handbook of Political Behavior*, Oxford: Oxford University Press, 2007, p. 571–588; Garzia D., „The Personalization of Politics in Western Democracies: Causes and Consequences on Leader–follower Relationships“, *Leadership Quarterly* 22, 2011, p. 697–709.

⁶ Karvonen L., *The Personalisation of Politics. A Study of Parliamentary Democracies*, Colchester: ECPR Press, 2010.

⁷ Swanson L. D., Mancini P., „Patterns of Modern Electoral Campaigning and Their Consequences“, Swanson D. L., Mancini P. (sud.), *Politics, Media, and Modern Democracy: An International Study of Innovations in Electoral Campaigning and Their Consequences*, Westport, CT: Praeger, 1996, p. 247–276.

⁸ Dalton R., Wattenberg M., sud., *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*, Oxford: Oxford University Press, 2000; Newman B., „Politics in an Age of Manufactured Images“, *Journal of Mental Changes* 5, 1999, p. 7–26; Manin B., *The Principles of Representative Government*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Svarbu pasakyti, kad svarstymams apie politikos personalizacijos tendencijas yra būdinga savotiška nulinės sumos žaidimo logika. Išskirtinis rinkėjų dėmesys konkuruojantiems individualiems veikėjams ir asmenybėms laikomas partinės identifikacijos silpnėjimo požymiu, akivaizdžiu ideologinės orientacijos stokos, vertybių politikos nuosmukio ženklui. Vadovaujantis šia logika, tvirtų politinių pažiūrų partijų simpatikams personalijos neturėtų ypač rūpėti. Kitaip tariant, rinkėjo ideologiškumas ir simpatijos politikui kaip privačiam asmeniui tampa tarpusavyje nesuderinami dalykai. Taigi jei politikos personalizacijos sklaida nėra tiesioginė ideologinio mąstymo pabaišos priežastis, tai neabejotinai tokią lemtį pranašauja.

Ši transformacija apima įvairius politinio gyvenimo sektorius, todėl politikos personalizacija yra kompleksiškas reiškinys, tiriamas bent keliais aspektais:

1. *konstitucinės struktūros* analizė apima politinės sistemos pokyčius (pavyzdžiui, mažoritarinės rinkimų sistemos, preferencinio balsavimo populiarėjimą, ministro pirmininko galių stiprėjimą, kitų prezidentinio režimo bruožų plėtrą parlamentinėse sistemose), stiprinančius personalistinę įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios bei apskritai politinės galios prigimtį⁹;
2. *partijų struktūros ir organizacijos* tyrimas yra siejamas su vidinio politinių partijų gyvenimo, kolektyvinio tapatumo, savęs reprezentavimo pokyčiais ir apima vidaus partinės drausmės silpnėjimą, taip pat lyderio vaidmens stiprėjimą, personalistinių partijų gausėjimą ir charizma besiremiančio apeliavimo į rinkėjų populiarėjimą strateginėje politinėje komunikacijoje¹⁰;

⁹ Poguntke T., Webb P., *The Presidentialization of Politics in Democratic Societies*, Oxford: Oxford University Press, 2005.

¹⁰ Mughan A., *Media and the Presidentialization of Parliamentary Elections*, London: Palgrave, 2000; Wattenberg M. P., *The Rise of Candidate-Centered Politics*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1991; Samuels D. J., „Presidentialized Parties. The Separation of Powers and Party Organization and Behavior“, *Comparative Political Studies* 35, 2005, p. 461–483.

3. *politinės mediatizacijos* nagrinėjimas perteikia (masinių) medijų persmelkto viešojo gyvenimo specifiką, nulemtą technologinės (r)evoliucijos ir savitos šiuolaikinės žiniasklaidos logikos, pavaldžios greičio, lakoniškumo, vizualumo, abstrakčios, sudėtingos politikos supaprastinimo ir personifikavimo principams. Medijų logika reikalauja veidų, įsmeintų naratyvų, sužmogintos politikos, tad tradicinės žiniasklaidos *įterpinta* viešoji erdvė ir jos veikėjai priversti prisitaikyti prie visiškai naujų sąlygų¹¹;
4. *visuomenės politinių nuostatų ir rinkiminės elgsenos* tyrimai plėtojami dviem kryptimis. Viena kryptis nagrinėja rinkėjų psichologiją ir asmens psichinės struktūros įtaką jo(s) politiniam dalyvavimui, pažiūroms, partinėms preferencijoms, politinių lyderių vertinimui ir paramai¹². Kita kryptis aiškina, ar ir kaip, vykstant pirmiau minėtiems procesams, keičiasi šiuolaikinio piliečio politinio mąstymo logika, koks vaidmuo joje tenka politiniams lyderiams kaip privatiems asmenims, o ne partijų ir ideologijų atstovams, kokios lyderio charakteristikos yra aktualiausios rinkėjams ir efektyviausios siekiant konkurencinio pranašumo¹³.

Posūkis nuo politiko kaip *viešo asmens* prie politiko kaip *privatios personos* sampratos įsigalėjimo rinkėjų mąstysenoje vadinamas politikos suprivatinimu (angl. *political privatisation*)¹⁴. Šis posūkis reiškia du dalykus. *Pirma*, aktyvėja domėjimasis *asmeniniu* po-

¹¹ Mazzoleni G., Schulz W., „Mediatization“ of Politics: A Challenge for Democracy?“, *Political Communication* 16 (3), 1999, p. 247–262; Meyer T., *Media Democracy. How the Media Colonize Politics*, Cambridge: Polity, 2002; Blumler J., „The Third Age of Political Communication: Influences and Features“, *Political Communication* 16, p. 209–230.

¹² Caprara G. V., Zimbardo P. G., „Personalizing Politics: A Congruency Model of Political Preference“, *American Psychologist* 59 (7), 2004, p. 581–594.

¹³ Corner J., Pels D., eds., *Media and the Restyling of Politics*, London: Sage, 2003.

¹⁴ van Aelst P. et al., „The Personalization of Mediated Political Communication: A Review of Concepts, Operationalizations and Key Findings“, *Journalism* 13 (2), 2012, p. 203–220.

litikos veikėjų gyvenimu ir su viešuoju interesu neturinčiais nieko bendra privačiais reikalais: „Privatus gyvenimas atsiduria tarp dviejų polių: prigimtis ir tradicijos verčia saugoti privačią erdvę, tačiau žiniasklaida primygtinai skatina atvirai pasakotis, paversdama tai elgesio norma, <...> kišasi į asmeninį politikų gyvenimą taikydama peršviečiamumo principą (visuomenė turi teisę žinoti). Kita vertus, politikai, kaip ir pramogų verslo žvaigždės, patys suinteresuoti populiarumu.“¹⁵ *Antra*, didėja politikos asmenybės svarba viešajai nuomonei, t. y. piliečiams partijos lyderio ar kandidato asmeninės savybės, būdo bruožai, temperamentas ima rūpėti ne mažiau ar net labiau nei jų programos ir ideologinės nuostatos: „Akcentuojami politikų familiarumo ir paprastumo ženklai. <...> Svarbia politinio gyvenimo dalimi tampa atvirumas, savanoriškas privatumo aukojimas, o privalomais įgūdžiais – komunikaciniai gebėjimai ir savybės.“¹⁶

Kadangi politikos personalizacijos samprata yra nepaprastai plati, šiame straipsnyje susitelkiama į antrąją politikos privatizacijos tendenciją. Remiantis specializuotų apklausų duomenimis, nagrinėjami Lietuvos visuomenėje egzistuojantys politinių lyderių „vaizdiniai“ ir piliečių ideologinių orientacijų ženklai šiame mentaliniame lauke. Kitaip tariant, ieškoma veiksnių, kuriuos būtų galima vadinti politinės personalizacijos „priešnuodžiu“.

Kas žinoma apie tai, kaip Lietuvos politiniai lyderiai atrodo mūsų šalies rinkėjų akimis? Lietuviškose diskusijose ir ekspertų svarstymuose neretai manoma, kad daug lemia ne tiek asmenybė, kiek viešas politikos *įvaizdis*. „Iš rinkimų plakato tviskanti nepriekaištinga politikos šypsena neretai slepia tam tikrą apgaulę. Ne dažnas kandidatas šiandien išsiverčia be įvaizdžio specialistų paslaugų, todėl rinkėjams sudėtinga atpažinti gudraujantį ar net meluojantį pretendentą į val-

¹⁵ Pečiulis Ž., „Žodžio dramaturgija televizijoje ir demokratijos procesas“, *Politologija* 4 (36), 2004, p. 67–68.

¹⁶ *Ibid.*, p. 68; taip pat žr. Rahat G., Sheaffer T., „The Personalization(s) of Politics: Israel, 1949–2003“, *Political Communication* 41 (1), 2007, p. 65–80.

džios olimpą.¹⁷ Tačiau vyraujantis įsitikinimas, kad rinkėjų apsisprendimą nulemia rinkiminių įvaizdžių kaleidoskopas, dažniau yra grįstas dedukciniu mąstymu nei nuoseklių empirinių tyrimų išvadomis. Dedukcinė logika tokia: net politinio elito sluoksniuose „ideologija“ yra svetimas žodis¹⁸, partinės identifikacijos lygis visuomenėje taip pat žemas, žmonės nemėgsta partijų, taigi per rinkimus jiems belieka atsigręžti į personalijas.

Apibendrinant atliktus tyrimus, artimus politinės personalizacijos tematikai, galima sakyti, kad bene daugiausia dėmesio iki šiol skirta valstybės vadovų asmenybėms¹⁹. Tačiau dauguma šių politinės lyderystės studijų nuosekliai neanalizuoja „atgarsių“ visuomenėje arba suteikia tik prielaidų spręsti apie vieno ar kito prezidento populiarumo priežastis, jų rėmėjų motyvus bei lūkesčius. Personalistinių Lietuvos politinių jėgų vadovų – Viktoro Uspaskicho, Artūro Zuoko, Arūno Valinsko – asmenybės profiliai kol kas plačiau netyrinėti, nors mažai kas suabejotų šių žmonių įtaka vadovaujамų partijų sėkmei ir likimui²⁰. Veikiausiai todėl, kad neturime politinės psichologijos studijų tradicijos, Lietuvoje apie politinių lyderių psichologiją²¹ ir „imagologijos“ grėsmes dažniau kalbama teoriškai²², o empirinių

¹⁷ Dykoviėnė A., *Įvaizdžio galia, arba kaip apmulkinti rinkėjų?* <www.delfi.lt> 2012 m. spalio 9 d., 2013 07 29.

¹⁸ Butkeviėnė E. et al., „Ideologija ir partinė veikla: Lietuvos partijų lyderių požiūris“, *Politologija* 2, 2009, p. 33–58.

¹⁹ Savukynas V., *‘Maištininko’ mitologijos: Rolando Pakso įvaizdžiai*, Vilnius: Aidai, 2004; Bielinis L., „Komunikacinis Rolando Pakso portretas prezidento krizės metu“, Bielinis L. (sud.), *Politika kaip komunikacinis žaidimas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 115–128; Lopata R., *Politika ir istorija: Algirdo Brazausko ir Vytauto Landsbergio istorijos sampratos*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.

²⁰ Visgi reikia pasakyti, kad net 2008 m. Seimo rikimuose trumpam triumfavusios Tautos prisikėlimo partijos rinkimų kampanijoje nebuvo pasikliaujama išimtinai A. Valinsko charizma. Žr. Kavaliauskaitė J., „Tautos prisikėlimo partija ženklų tikrovės akvariuose“, Ramonaitė A. (sud.), *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2010, p. 248–306.

²¹ Navaitis G., *Politikų psichologija*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011.

²² Bielinis L., „Šou principų dėsningumai Lietuvos politiniame gyvenime“, *Politologija* 1 (25), 2002, p. 22–41; Donskis L., „Imagologija, manipuliacijos ir viešojo erdvės postmoderniojoje politikoje“, *Politologija* 1 (33), 2004, p. 3–38.

mentalinių politikos konstrukčių studijų stinga. Visuomenės nuomonės tyrimuose neretai klausiama apie (ne)palankumą šalies politinių partijų lyderiams²³, tačiau tokie vadinamieji „termometro“ duomenys atskleidžia tik rinkėjų pasidalijimą ir bendrąsias nuotaikų tendencijas, tačiau neleidžia atsakyti, dėl ko vienas lyderis yra mėgstamas, o kitas – autsaideris, kokią reikšmę rinkėjų vertinimui turi ne lyderio partija, vertybės, nuveikti darbai, o būtent charakterio ypatumai.

Visgi Lietuva nėra ypatinga išimtis. Boas Shamir rašo, kad apskritai ilgą laiką subjektyvios rinkėjų percepcijos ir jų politinius pasirinkimus lemiantys mentaliniai lyderių vaizdiniai buvo išsamiau neanalizuoti ir Vakarų šalyse, kaip antai JAV, nes rinkėjų balsavimas, grįstas asmenybės bruožų vertinimais, tiesiog laikytas „iracionaliu“ ir per mažai žinota apie tokių vertinimų prigimtį bei kilmę²⁴. Šiandien tarptautinėje akademinėje literatūroje klausimai, kaip rinkėjai mato politikus ir kokie veiksniai lemia jų vaizdinius visuomenėje, bene labiausiai domina politinės psichologijos, politinės rinkodaros ir komunikacijos atstovus.

Aiškinantis, kaip piliečiai regi savo (potencialius) politinius atstovus, pirma, svarstoma, kokių savybių rinkėjai tikisi iš lyderių, kurios asmenybės dimensijos ir kokie konkretūs asmens bruožai rinkėjams yra aktualiausi – išmintis, kompetencija, empatija, patikimumas, moralumas, charizma ir panašiai²⁵. Antra, bandoma nustatyti, kodėl vie-

²³ Kavaliauskaitė J., Ramonaitė A., Žiliukaitė R., *Porinkiminė apklausa, 2008 m. lapkritis = Post-Election Survey, November 2008*: LiDA [platintojas], 2011 (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008) (RS: Rinkimų studijos), <<http://www.lidata.eu>>.

²⁴ Shamir B., „Ideological Position, Leaders’ Charisma, and Voting Preferences: Personal vs. Partisan Elections“, *Political Behavior* 16 (2), 1994, p. 265–287.

²⁵ Bean C., „The Election Influence of Party Leader Images in Australia and New Zealand“, *Comparative Political Studies* 26, 1993, p. 111–132; Balmas M. et al., „Two Routes to Personalized Politics: Centralized and Decentralized Personalization“, *Party Politics*, 2012, p. 1–24; Benoit W. L., McHale J. P., „Presidential Candidates’ Personal Qualities: Computer Content Analysis“, Hacker K., *Presidential Candidate Images*, New York: Rowman & Littlefield, 2004, p. 49–63; Pillai R., „Does Leadership Matter in the Political Arena? Voter Perceptions of Candidates’ Transformational and Charismatic Leadership and the 1996 US Presidential Vote“, *Leadership Quarterly* 9 (3), 1998, p. 397–416.

niems rinkėjams personalinis politiko portretas apskritai yra *svarbesnis* priimant politinius sprendimus nei kitiems: ar ryškios personalijos – tai savotiškas „gelbėjimosi ratas“, gelbstintis politiškai pasyvesnius ar stipraus partinio, ideologinio tapatumo neturinčius rinkėjus, ar priešingai – nesidomintys politika menkai tenutuokia apie personalijas, o aktyvesnieji turi tvirtą ir aiškią nuomonę tiek apie savo remiamos partijos lyderio asmenį, tiek apie politinius konkurentus²⁶. Trečia, taip pat ieškoma atsakymo, kas lemia skirtingas rinkėjų simpatijas ir įspūdį, kurį jiems palieka skirtingi politikai. Vienas siūlomų atsakymų – „psichologinis suderinamumas“ tarp tautos atstovų ir atstovaujamųjų, t. y. keliami idėja, kad rinkėjui patrauklesni į jį / ją panašaus charakterio ir temperamento politinio elito atstovai²⁷. Vis dėlto Gian Vitorio Caprara ir Shalom Schwartzas su kolegomis prieštarauja: rinkėjo pamatinės vertybės, o ne jo(s) asmenybės bruožai geriau paaiškina rinkiminę elgseną bei ideologinį tapatumą²⁸.

Šio tyrimo kontekste aktualiausi mokslininkų bandymai empiriškai susieti estetinius ir normatyvinius politinio mąstymo elementus – rinkėjų susikurtus politinių lyderių vaizdinius su rinkėjų ideologiškumu. 1964 m. Roberta S. Sigel pateikė įrodymų, kad politinių kandidatų asmenybės bruožų suvokimas tarp rinkėjų priklauso nuo jų partinės identifikacijos²⁹. Būtų galima manyti, kad prie tokios išvados prieita todėl, kad dar nebuvo išryškėjusi partinės demokratijos krizė. Tačiau ir šiandien panašaus pobūdžio tyrimų rezultatai pernelyg nesiskiria. Pavyzdžiui, išstudijavęs partinės ir ideologinės poliarizacijos JAV visuomenėje pagrindus, Larry M. Bartelsas teigia, jog ilgametis rinkėjų

²⁶ Karvonen L., *The Personalisation of Politics. A Study of Parliamentary democracies*, Colchester: ECPR Press, 2010.

²⁷ Caprara G. V., Zimbardo P. G., „Personalizing Politics: A Congruency Model of Political Preference“, *American Psychologist* 59 (7), 2004, p. 581–594.

²⁸ Caprara G. V. et al., „Mediational Role of Values in Linking Personality Traits to Political Orientation“, *Asian Journal of Social Psychology* 12, 2009, p. 82–94.

²⁹ Sigel R. S., „Effect of Partisanship on the Perception of Political Candidates“, *Public Opinion Quarterly* 28, 1964, p. 483–496.

partinis lojalumas išugdo tam tikrą „šališkumą“ (angl. *partisan bias*), kuris daro reikšmingą įtaką politinės tikrovės – tiek politinių įvykių, tiek politinių veikėjų – suvokimui bei vertinimui³⁰.

Tačiau Lietuvos atveju tik maža visuomenės dalis turi stiprią partinę identifikaciją³¹. Aiškesnę kryptį šiame straipsnyje pristatomam tyrimui nurodo politinės personalizacijos tyrimus Vakarų šalyse apibendrinusio Diego Garzios išvada: tai, kas rinkėjų apsisprendimui, „pasirodo, yra išties svarbu – nepaisant politinės ir rinkimų sistemų, kuriose vyksta rinkimai, skirtumų – tai elektorato ideologinė orientacija“³². Ar šia prasme žmonių vertybinės orientacijos svarbios ir Lietuvoje? Jei atsakymas būtų – taip, tai reikštų, kad mūsų rinkėjų sąmonė nėra užvaldyta rinkodaros technologijų sukurtų ir primestų fantomų. Jei politikoje asmenybių portretai yra svarbūs, tačiau žvelgiamie į juos per vertybių „akinius“, apie politikos personalizacijos įsigalėjimą ir jos keliamas grėsmes kalbėti per anksti.

2. Asmenybės per „vertybių akinius“: nesibaigianti ideologinio mąstymo pabaiga?

Užsienio tyrinėtojai įsitikinę, kad, palyginti su Vakarais, specifinė Lietuvos ir kitų posovietinių valstybių modernizacijos ir politinės raidos trajektorija sudarė ne mažiau palankias sąlygas politikos personalizacijai suvešėti. Nepasitikėjimas politinėmis partijomis posovietinėse visuomenėse didžiulis, partinės identifikacijos lygis žemas, žmonėms reikia stipraus lyderio; nei visuomenės sanklodoje, nei partijų konkurencijos lauke neveikia klasikinės vakarietiškos sociali-

³⁰ Bartels L. M., „Beyond the Running Tally: Partisan Bias in Political Perceptions“, *Political Behaviour* 24 (2), 2002, p. 117–150. Taip pat žr. Cowden J. A., McDermott R. M., „Short-term Forces and Partisanship“, *Political Behavior* 22, 2000, p. 197–222.

³¹ Ramonaitė A., „Kodėl rinkėjai ne(be)balsuoja?“, Žiliukaitė R. et al., *Neatrasta galia: Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*, Vilnius: Versus Aureus, 2006, p. 92–112.

³² Garzia D., „The Personalization of Politics in Western Democracies: Causes and Consequences on Leader–follower Relationships“, *Leadership quarterly* 22, 2011, p. 706.

nės skirtys, politikai rinkėjus vilioja populistine retorika³³. Ar reikia daugiau įrodymų, kad politikos personalizacija Lietuvoje turėtų būti giliai išsakinijęs reiškinys? Šiame straipsnyje sakoma – taip, reikia.

Tyrinėjant Lietuvą dažnai kalbama apie politinių partijų „ideologinį beveidiškumą“³⁴. Tačiau taip pat yra darbų, kurie skatina manyti, kad nuvertinti ideologinio mąstymo vaidmenį dar per anksti. Ideologinės orientacijos skirtumų esama tiek tarp parlamentinių šalies politinių partijų³⁵, tiek šalies visuomenėje. Pirma, bene vieningiausiai sutariama, kad valstybingumą atkūrusioje Lietuvoje politinės poliarizacijos pamatu tapo įtampa tarp komunizmo ir antikomunizmo: „Svarbiausia skirtis, dalijanti Lietuvos visuomenę į „dvi Lietuvos“, yra takoskyra tarp sovietinės sistemos griūties laimėtojų ir pralaimėtojų. Požiūris į sovietinę sistemą yra tai, kas lemia Lietuvos žmonių politinio mąstymo, požiūrio į posovietinę Lietuvos valstybę skirtumus ir partines preferencijas.“³⁶ Grįsta asmeniniu santykiu su sovietmečiu, komunizmo ir antikomunizmo skirtis išreiškia šalies gyventojų pozicijas politinės kairės ir dešinės kontinuumė³⁷, o pagal požiūrį į Lietuvos suverenitetą Nepriklausomybės laikotarpio pra-

³³ Innes A., „Party Competition in Post-Communist Europe: The Great Electoral Lottery“, *Comparative politics* 2002, p. 85–105.

³⁴ Butkevičienė E. et al., „Ideologija ir partinė veikla: Lietuvos partijų lyderių požiūris“, *Politologija* 2, 2009, p. 52. Taip pat žr. Laučius V., „Idėjinio tapatumo problemos Lietuvos partinėje sistemoje“, Jankauskas A. (sud.), *Lietuva po Seimo rinkimų 2004*, Vilnius, Kaunas: Naujasis lankas, 2005, p. 91–98.

³⁵ Morkevičius V., „Neideologinis Seimas? Statistinė svarbių 2004–2008 m. kadencijos Lietuvos Seimo balsavimų analizė“, Ramonaitė A. (sud.), *Partinės demokratijos pa-baiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 53–87.

³⁶ Ramonaitė A., *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, Vilnius: Versus Aureus, 2007, p. 166. Taip pat žr. Ramonaitė A., „Changing Nature of Partisanship in a Post-communist Society: Comparing “Old” and “New” Parties in Lithuania“, *Lithuanian Political Science Year-book 2007*, Vilnius: Institute of International Relations and Political Science, Vilnius University, 2008, p. 91–110.

³⁷ Ramonaitė A., Žiliukaitė R., „Explaining Partisan Loyalties in Lithuania“, *Lithuanian Political Science Yearbook. 2008*, Vilnius: Institute of International Relations and Political Science, Vilnius University, 2009, p. 11–31.

džioje bei šiandieninę Rusiją neblogai diferencijuoja šalies politines partijas³⁸.

Antra, nagrinėjant partijų vadovybės ir eilinių narių ideologinį nuoseklumą pastebima, kad greta sovietiško ir antisovietiško Lietuvos politinio elito poliarizaciją apibrėžia dar dvi vertybinių konflikto dimensijos: ekonominė kairė ir dešinė bei socialinis konservatyvumas ir liberalumas³⁹. Tačiau ryškūs politinių partijų ir jų rinkėjų nuostatų neatitikimai, taip pat rinkėjų vertybinių nuostatų analizė rodo, kad šios klasikinės giluminės socialinės takoskyros egzistuoja tik politinio elito logikoje, o eiliniams piliečiams „nėra būdingos nuoseklios ekonominės ar moralinės nuostatos, kurios leistų juos priskirti kairiųjų ar dešiniųjų, konservatorių ar liberalų stovykloms“⁴⁰. Sovietiško ir antisovietiško skirtis vis dar turi didesnę aiškinamąją galią.

Trečia, šiuolaikinėse Vidurio ir Rytų Europos nacionalizmo studijose teigiama, kad priešprieša tarp komunizmo ir antikomunizmo skatina nuolat ieškoti „kito“, „priešo“, kurio atžvilgiu konstruojamas išsilaisvinusios tautos tapatumas, todėl posovietinėse visuomenėse kyla etnocentrizmo pavojus⁴¹. Vadovaujantis šia V. Tismaneanu idėja ir H. Kitschelt'o bei jo kolegų požiūriu, kad posovietinėje erdvėje politinės konkurencijos prigimtis priklauso nuo buvusio sovietinio režimo tipo⁴², galima kelti prielaidą, kad nepriklausomoje Lietuvoje turėtų būti aktualus nacionalizmo ir kosmopolitizmo konflik-

³⁸ Ramonaitė A., „Lietuvos partijų vertybinis žemėlapis: partijų elito nuostatų analizė“, Ramonaitė A. (sud.), *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 24–52.

³⁹ Ramonaitė A., Žiliukaitė R., „Politinio atstovavimo kokybė Lietuvoje: partijų ir rinkėjų politinių nuostatų atitikimo analizė“, Ramonaitė A. (sud.), *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 109.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 146.

⁴¹ Tismaneanu V., *Išsivadavimo fantazijos. Postkomunistinės Europos mitai, demokratija ir nacionalizmas*, Vilnius: ALK/Mintis, 2003.

⁴² Kitschelt H. et al., *Post-Communist Party Systems: Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

tas⁴³. Socialinių vertybių raišką Seimo debatuose nagrinėjęs Vaidas Morkevičius daro išvadą, kad partinės konkurencijos lauke ši skirtis neryški: „Nors kairiosios ir liberaliosios partijos vengia savo diskursuose minėti nacionalizmo vertybes, tačiau dešinėsios to taip pat nedaro. Apskritai, galima sakyti, kad tautinė idėja yra palikta likimo valiai – nėra nei vienos didelės partijos, kurios atstovai Seime akcentuotų nacionalizmo vertybes. Tiesa, kosmopolitizmo apologetų taip pat nėra daug. <...> Liberalai⁴⁴ neatrodo labai kosmopolitiški, priešingai, vengia apeliuoti į kultūrinį pliuralizmą.“⁴⁵ Nuo politinio elito grįžtant prie visuomenės, taip pat svarbu pasakyti, kad A. Ramonaitė savo darbuose yra užsiminusi apie „kosmopolitizmo – patriotiškumo“ skirtį, tačiau nelaiko jos autonomiška ir traktuoja kaip giluminės komunistinės – antikomunistinės socialinės skirties Lietuvoje išraišką: „Ši [tekste – ekskomunistinė – antikomunistinė] skirtis kartu su sutampančia kosmopolitizmo – patriotiškumo ir ateizmo – religingumo dimensija sudaro lietuviškosios politinės kairės – dešinės ašies turinį, gerokai besiskiriančią nuo vakarietiškojo šios dimensijos supratimo.“⁴⁶ Visgi nėra išsamiai išsiaiškinta, ar antisovietiška ideologinė šalies rinkėjų orientacija sutampa su nacionalizmu / patriotiškumu, o sovietiška – su kosmopolitiškumu.

Galiausiai, ketvirta, akademinuose sluoksniuose didelio susidomėjimo ir ginčų objektu lieka 1977 m. Ronaldo Ingleharto Vakaruose paskelbtos „tyliosios revoliucijos“ arba postmaterializmo ir materializmo konflikto plėtra į Rytus, postmaterialistinių vertybių – eman-

⁴³ Šio konflikto keliamos saugumo dilemos nagrinėtos Lietuvos užsienio politikoje: Miniutaitė G., „The Security Policy of Lithuania and the “Integration Dilemma”, *COPRI Working Papers*, 2000 (5).

⁴⁴ Rašant šią disertaciją Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis dar nebuvo susikūręs, darbe „liberalais“ vadinamos 1992–2004 m. veikusios Lietuvos centro sąjunga, Lietuvos liberalų sąjunga ir 2003 m. įkurta Liberalų ir centro sąjunga.

⁴⁵ Morkevičius V., *Socialinių vertybių raiška politiniame diskurse: Lietuvos Seimo debatų turinio analizė (1992–2004 m.)*. Daktaro disertacija, Kauno technologijos universitetas, 2005, p. 102.

⁴⁶ Ramonaitė A., *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, Vilnius: Versus Aureus, 2007, p. 166.

cipacijos, saviraiškos, gyvenimo kokybės⁴⁷ – vaidmuo posovietinėse visuomenėse bei Vidurio ir Rytų Europos valstybių politiniame gyvenime⁴⁸. Lietuvos tyrėjų manymu, „Lietuva yra lyg ir materialistinių bei „postmaterialistinių“ vertybių kryžkelėje“⁴⁹. Prielaidų manyti, kad ši socialinio konflikto dimensija gali būti reikšminga bent jaunimo politiniam dalyvavimui bei politinių lyderių vertinimui, yra, tačiau aiškių išvadų trūksta⁵⁰. Postmaterializmas ne visada aiškiai skiriamas nuo moralinio / socialinio liberalizmo ir kosmopolitizmo⁵¹.

Apibendrinami diskusijas apie tai, kokios pamatinės vertybinės skirtys yra būdingos Lietuvos visuomenei, galime kelti hipotezę, kas galėtų riboti politikos personalizacijos plėtrą šalyje: *rinkėjo ideologinės orientacijos turi įtakos politinių lyderių personalinių portretų suvokimui ir vertinimui*. Straipsnyje analizuojamas rinkėjo identifikavimosi kairės–dešinės skalėje bei (anti)sovietiško, tautinio konservatizmo ir postmaterializmo vaidmuo⁵².

⁴⁷ Inglehart R., *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles among Western Publics*, Princeton, New York: Princeton University Press, 1977; Inglehart R., „Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006“, *West European Politics* 31 (1–2), 2008, p. 130–146.

⁴⁸ Smith M., „Post-Materialism in Post-Communism: An Analysis of Post-Materialist Values on Democratic Commitments in Post-Communist Europe“, *The Annual Meeting of the Northeastern Political Science Association, Philadelphia, PA*, 2011 m. lapkričio 17 d.; Imbrasaitė J., „Sociotropiniai vertinimai ar asmeninės patirtys? Politinis pasitikėjimas Lietuvoje“, *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas* 2 (1), 2011, p. 11–26; Fedor M., „After Materialism or before Postmaterialism?“, *The British Journal of Sociology* 23, 1995, p. 80–94.

⁴⁹ Butkuvienė E., „Dalyvavimas savanoriškoje veikloje: situacija ir perspektyvos Lietuvoje po 1990-ųjų“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2, 2005, p. 92.

⁵⁰ Žiliukaitė R. et al., *Neatrasta galia: Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*, Vilnius: Versus Aureus, 2006; Žiliukaitė R., „Lietuvos jaunimo socialinės politinės vertybės: savanaudiškumas ir pilietinės veiklos“, *Politologija*, 2 (50), 2008, p. 3–22; Savicka A., „Postmaterializmo raidos savitumai Lietuvos kultūroje“, *Kultūros barai*, 1999, p. 2–8.

⁵¹ Morkevičius V., *Socialinių vertybių raiška politiniame diskurse: Lietuvos Seimo debatų turinio analizė (1992–2004 m.)*. Daktaro disertacija, Kauno technologijos universitetas, 2005, p. 71.

⁵² Šių nepriklausomų kintamųjų operacionalizacijos procedūra bei rezultatai pristatomi empirinio tyrimo metodologijos dalyje.

3. *Politiko asmenybės portretas: asmenybės bruožų taksonomija pagal Didžiojo penketo teoriją*

Iškėlus hipotezę apie vertybinių orientacijų įtaką politikų asmenybės bruožų suvokimui, būtina paaiškinti, kaip tyrime apibrėžiamas priklausomasis kintamasis – politinio lyderio „personalinis portretas“. Atsakymas į šį klausimą reikalauja daugiau nei į tyrimą įtraukiamų asmenybės bruožų išvardijimo. Politinės lyderystės tema yra klasiškinė, todėl, kaip minėta, esama daugybės įvairių nuomonių, kokios personalinės politiko savybės yra svarbios ir kokiam elektoratui, kurios jų efektyviausios rinkiminės sėkmės požiūriu. Kitaip tariant, nėra bendro sutarimo, ką ir kiek apskritai šiuo atveju reikėtų tirti. Tačiau neretai nė nebandoma įvertinti, ar tyrimui pasirinktas asmenybės savybių rinkinys išsamiai ir visapusiškai reprezentuoja lyderio personaliją, ar apima visas asmenybės dimensijas, ar savybių rinkinys sudaro vieną aiškią sistemą⁵³. Siekiant išvengti tokių trūkumų, šiame tyrime priklausomajam kintamajam apibrėžti pasitelkta vadinamoji Didžiojo penketo (angl. *Big Five*) teorija⁵⁴. Pirma, ši teorija yra ne tik viena populiariausių ir sulaukusių didelio tarptautinio pripažinimo asmenybės bruožų teorijų psichologijos moksluose, bet ir suteikianti galimybę politinio lyderio asmenybę politologiniuose tyrimuose apibrėžti kaip kompleksiską visumą. Antra, atsiranda sąlygos tirti ne asmenybės fragmentus, bet visas jos dimensijas, kurios „surikiuoja“ ir sujungia įvairiausias asmens savybes į sistemą, apibrėžia jų struktūrinį ryšį. Trečia, siūlydama asmenybės dimensijų taksonomiją⁵⁵, Didžiojo penketo teorija taip pat pasiūlo empirinio tyrimo metodo-

⁵³ Pancer S. M., „Forming Impressions of Political Leaders: A Cross-national Comparison“, *Political Psychology* 20, 1999, p. 345–368.

⁵⁴ Mondak J. J., *Personality and the Foundations of Political Behavior*, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2010.

⁵⁵ Taksonomija nuo tipologijos skiriasi tuo, kad klasifikuoja tiriamus elementus pagal empiriškai stebimas ir išmatuojamas jų savybes. Žr. Bailey Kenneth D., *Typologies and Taxonomies: An Introduction to Classification Techniques*, Thousand Oaks, London, Delhi: Sage Pub., 1994.

loginius įrankius. Ketvirta, ši teorinė prieiga jau sėkmingai taikoma politinės psichologijos ir rinkiminio elgesio studijose⁵⁶, nors šioje srityje analizuojant rinkėjų politines vertybes ir elgseną įprastai pabrėžiamas psichologinių panašumų tarp politikų ir jų sekėjų veiksnys, o pastarųjų ideologinių orientacijų įtaka politinių lyderių bruožų suvokimui ir vertinimui nenagrinėjama⁵⁷.

Pagal Didžiojo penketo teoriją, ekstraversija, sutaikomumas (angl. *agreeableness*), sąmoningumas (angl. *conscientiousness*), emocinis stabilumas ir atvirumas patirčiai (angl. *openness to experience*) yra didžiosios žmogaus asmenybės dimensijos⁵⁸. A. Bunevičiaus teigimu, „kiekviena iš penkių dimensijų yra dvipolis veiksnys (pvz., ekstraversija ir intraversija), kuris atspindi asmenybę plačiausiu abstrakcijos lygiu. Kiekvienas iš dvipolių veiksmių turi specifiskesnius asmenybės aspektus (pvz., socialumas), kurie susideda iš daugybės specifiskų asmenybės bruožų (pvz., šnekus, mėgstantis bendrauti)“⁵⁹. *Ekstraversija* yra susijusi su socialumu, pomėgiu bendrauti, žmogiška šiluma, energingumu, poreikiu dominuoti, o priešingas dimensijos polius reprezentuoja opozicines savybes – vienumos poreikį, šaltumą, pasyvumą ir panašiai. *Sutaikomumas* (kitaiip verčiama – nuolankumas, taikumas, nuoširdumas) siejamas su žmogiška atjauta,

⁵⁶ Apie šių tyrimų kryptis ir tendencijas žr. Gerber A. S. et al., „The Big Five Personality Traits in the Political Arena“, *Annual Review of Political Science* 14, 2011, p. 265–287.

⁵⁷ Caprara G. V., Zimbardo Philip G., „Personalizing Politics: A Congruency Model of Political Preference“, *American Psychologist* 59 (7), 2004, p. 581–594; Caprara G. V. et al., „Personality profiles and Political Parties“, *Political Psychology* 20, p. 175–197; Caprara G. V. et al., „When Parsimony Subdues Distinctiveness: Simplified Public Perceptions of Politicians’ Personality“, *Political Psychology* 23, 2002, p. 77–95; Caprara G. V. et al., „Personality and Politics: Values, Traits, and Political Choice“, *Political Psychology* 27, 2006, p. 1–28.

⁵⁸ John O. P. et al., „Paradigm Shift to the Integrative Big Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Conceptual Issues“, John O. (sud.), *Handbook of Personality: Theory and Research* (3 ed.), New York: Guilford Press, 2008, p. 114–158.

⁵⁹ Bunevičius A. et al., „Moderna Didžiojo penketo asmenybės klausimyno lietuviškos versijos patikimumas“, *Biologinė psichiatrija ir psichofarmakologija* 10 (1), 2008, p. 27–28.

altruistiškumu, konfliktų ir konkurencijos vengimu, nuolaidumu, pasitikėjimu kitais, nuoširdumu. Antagonizmas, egocentiškumas, polinkis manipuliuoti kitais, nepatiklumas, įtarumas ir panašios savybės priklauso priešingam sutariamumo dimensijos poliui. *Sąmoningumo* dimensijai priskiriamos asmens valingumo, disciplinuotumo, kryptingumo, pareigingumo, patikimumo ir atsakingumo sritys; sąmoningumo stokojančias žmogus yra bevalis, neatsakingas, neturintis aiškaus tikslo, netvarkingas ir panašiai. *Emocinio stabilumo* priešingybė – nepasitenkinimas, nervingumas, nepasitikėjimas savimi, baimė, nerimas, depresinės nuotaikos; emociškai stabili asmenybė yra atsipalaidavusi, rami, pasitikinti savimi. Asmenybės *atvirumo patyrimui* dimensijos turinį ir struktūrą apčiuopti yra bene sunkiausia⁶⁰, tačiau vyrauja nuomonė, kad atvirumas susijęs su originalumu, estetiniu patyrimu, intelektualumu, išmone, atvirumu naujovėms, asmens dėmesiu dvasiniams išgyvenimams ir panašiai⁶¹.

Šiame tyrime Didžiojo penketo teorijos pagrindu buvo parengtas ir pirmą kartą išbandytas Lietuvos politinių lyderių asmenybių suvokimo visuomenėje matavimo įrankis, apimantis penkias asmenybės dimensijas ir jas reprezentuojančius bruožus⁶². Greta penkių asmenybės dimensijų nagrinėjamas dar vienas papildomas elementas – asmenybės žavumas, sietinas su charizmatiškumu, apie kurį yra kalbėję daugelis teoretikų – nuo Maxo Weberio iki Herberto Kitschelto⁶³.

⁶⁰ McCrae R. R., „Openness to Experience: Expanding the Boundaries of Factor V“, *European Journal of Personality* 8, 1994, p. 251–272; Dollinger St. J. et al., „On Traits and Values: With Special Reference to Openness to Experience“, *Journal of Research in Personality* 30, 1996, p. 23–41.

⁶¹ Plačiau apie asmenybės dimensijas ir jų sandarą anglų kalba žr. Costa Jr. P. T., McCrae R. R., *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) Professional Manual*, Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, 1992; lietuvių kalba žr. Žukauskienė R., Barkauskienė R., „Lietuviškosios NEO PI-R versijos psichometriniai rodikliai“, *Psichologija* 33, 2006, p. 7–21.

⁶² Plačiau apie tai metodologinėje tyrimo dalyje.

⁶³ Kitschelt H., „Linkages between Citizens and Politicians in Democratic Politics“, *Comparative Political Studies* 33 (6/7), 2000, p. 845–897.

Kaip minėta, požiūris, kad nemaža dalis Lietuvos rinkėjų nepajėgūs atsispirti politinių lyderių charizmai, yra gajus. Didžiojo penketo teorija asmenybės „charizmatiškumo“ dimensijos nenumato, ir tai atspindi mokslinėse diskusijose įsigalintį sutarimą, kad *charizma* veikiau nusako *santykį* tarp lyderio ir jo sekėjų, o ne lyderio *asmenybės ypatybę*⁶⁴. Vis dėlto taip pat pripažįstama, kad stinga bandymų susieti Didžiojo penketo ir charizmatinės lyderystės teorijas⁶⁵. Šiame tyrime nepretenduojama išspręsti šių sudėtingų konceptualių problemų, tačiau bandoma nagrinėti ryšį ne tik tarp Lietuvos rinkėjų vertybinių orientacijų ir politikų asmenybių vertinimo, bet ir jų personalinio ža-
vumo, būdingo charizmatinei lyderystei.

4. Empirinio tyrimo metodologija

2012 m. rugpjūtį–lapkritį, prieš Seimo rinkimus ir iškart po jų, bendradarbiaujant su tyrimų įmone „Berent“ buvo atlikta internetinė panelinė (internetu vartotojų atžvilgiu reprezentatyvi) Lietuvos gyventojų apklausa⁶⁶. Analizei pasirinktas individo lygmuo. Tiriant ryšį tarp rinkėjų ideologinių orientacijų ir to, kaip jie mato Lietuvos politinius lyderius kaip asmenybes, buvo kontroliuojami šie veiksniai: amžius, lytis, išsilavinimas, pajamos (vienam šeimos nariui), subjektyvus respondento savo socialinės klasės suvokimas, taip pat subjektyvus domėjimasis politika, partinė identifikacija, politinis aktyvumas (dalyvavimas renkant Seimą) ir rinkimuose remiama partija⁶⁷.

⁶⁴ Howell J. M., Shamir B., „The Role of Followers in the Charismatic Leadership Process: Relationships and Their Consequences“, *Academy of Management Review* 30 (1), 2005, p. 96–112; Shamir B. et al., „The Motivational Effects of Charismatic Leadership: A Self-concept Based Theory“, *Organization Science* 4, 1993, p. 577–594.

⁶⁵ De Hoogh A. et al., „Linking the Big Five-factors of Personality to Charismatic and Transactional Leadership; Perceived Dynamic Work environment as a Moderator“, *Journal of Organizational Behavior* 26 (7), 2005, p. 839–865.

⁶⁶ Abiejų apklausų duomenys buvo integruoti (N = 1019, g. 1939 m.–1994 m.), o šiame straipsnyje analizuojami lyderių asmenybės suvokimo duomenys buvo surinkti pirmoje tyrimo bangoje.

⁶⁷ Į politinio aktyvumo skirtumus atsižvelgta todėl, kad yra pagrindo manyti, jog neda-

Tyrimui pasirinkti keturių didžiųjų Lietuvos parlamentinių partijų – Darbo partijos, Lietuvos socialdemokratų partijos, Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų (TS-LKD) ir partijos „Tvaroka ir teisingumas“ pirmininkai – Viktor Uspaskich, Algirdas Butkevičius, Andrius Kubilius ir Rolandas Paksas – bei sąjungos „TAIP“ įkūrėjas Artūras Zuokas. A. Zuokas ir V. Uspaskich – bene prieštaringiausiai vertinami, tačiau kartu charizmatiškiausiais laikomi partijų lyderiai⁶⁸, juos kartu su R. Paksu galima vadinti personalistinių politinių jėgų vadovais.

4.1. Rinkėjų ideologinė orientacija ir vertybės: kaip matuoti?

Tyrimo Lietuvos rinkėjų ideologinės orientacijos buvo nustatytos vertinant asmens *identifikavimąsi* politinės karės ir dešinės kontinuumo (skale nuo 1 iki 9)⁶⁹, sovietškumą, tautinį konservatizmą ir postmaterializmą. Pastarųjų vertybinių skirčių – sovietškumo, tautinio konservatizmo ir postmaterializmo – kintamieji gauti atlikus politines vertybes reprezentuojančių teiginių⁷⁰ faktorinę analizę (1 lentelė)⁷¹.

lydavimas politikoje bent iš dalies susijęs su nusivylimu (politiniu cinizmu), o šis – su prastesniu partijų lyderių vertinimu; be to, politinis pasyvumas gali būti susijęs su prastesne nuovoka apie politikų asmenybes ir menkesniu gebėjimu lyderio asmenybę vertinti kompleksiskai, aiškios nuomonės apie įvairius asmenybės ypatumus stygiumi.

⁶⁸ Žr. „Geriausių merų penketukas“, *Veidas*, 2012, vasario 3, <www.veidas.lt>; Pekarskas Ž., „Viktoro Uspaskicho Lietuva“, *15 min.*, 2012, spalio 18, <www.15min.lt>, 2013 07 27.

⁶⁹ Tyrime respondentų klausta: „Politikoje kalbama apie „kairiuosius“ ir „dešiniuosius“. Kaip Jūs įvertintumėte savo pažiūras šioje pateiktoje skalėje, kur 1 reiškia „kraštutinės kairiosios“, o 9 – „kraštutinės dešiniuosios“?“

⁷⁰ Tyrime respondentų klausta: „Čia yra keletas teiginių apie svarbius visuomenei ir valstybei klausimus. Pateiktoje skalėje pažymėkite, kiek sutinkate ar nesutinkate su pateiktais teiginiais.“ Atsakymų variantai – „sutinku“, „greičiau sutinku“, „greičiau nesutinku“, „nesutinku“, „neturiu nuomonės“.

⁷¹ Išskirti Lietuvos visuomenės vertybinių orientacijų faktoriai kartu paaiškina 46,1 proc. reikšmių sklaidos (sovietškumo faktorius – 18,9 proc., postmaterializmo – 14,2 proc., tautinio konservatizmo – 13,0 proc.).

1 lentelė. Ideologinės orientacijos Lietuvos visuomenėje

Politinės vertybes išreiškiantys teiginiai	Sovietiš- kumas	Post- materia- lizmas	Tautinis konserva- tizmas
Apskritai pagalvojus, sovietinis laikotarpis davė Lietuvai daugiau naudos nei žalos.	0,845		
Lietuva turi palaikyti gerus santykius su Rusijos ir Baltarusijos valdžia ir nekritikuoti šių šalių dėl demokratinų principų pažeidinėjimo.	0,800		
Valstybė turi reguliuoti būtiniausių prekių ir paslaugų kainas vartotojams.	0,542		
Vaikai visų pirma turėtų būti išmokomi gerbti ir paklusti autoritetui.	0,514		
Gyvūnų teisių užtikrinimui turėtų būti skiriama daugiau visuomenės dėmesio ir valstybės lėšų.		0,723	
Valstybė turėtų rūpintis didesnių galimybių moterims suteikimu, nes jos vis dar yra diskriminuojamos.		0,632	
Turime rūpintis ekologine pusiausvyra Lietuvoje ir pasaulyje, net jei tai ir reikštų ekonominius nuostolius mūsų šaliai.		0,610	
Žiniomis ir inovacijomis turi būti dalijamasi laisvai, netaikant griežtų autorių teisių apribojimų.		0,418	
Santuoka grindžiamos tradicinės šeimos irimas kenkia mūsų visuomenei.			0,642
Žmonėms, praeityje bendradarbiausiems su sovietinėmis slaptosiomis tarnybomis, neturi būti leidžiama dirbti valstybės tarnyboje ar švietimo srityje.			0,617
Lietuvos piliečiais gali būti tik tie žmonės, kurie gerai moka lietuvių kalbą, gerbia ir laikosi Lietuvos tradicijų ir papročių.			0,583
Atotrūkis tarp turtingųjų ir vargšų turi būti sumažintas, net jei tai reikštų didesnius mokesčius labiau pasiturintiems.			0,574

Fiksuotas faktorių skaičius – 3. Metodas – pagrindinių komponentų analizė (*Principal component analysis*); rotacijos metodas – *Varimax* su Kaiserio normalizacija, konverguota 5 iteracijomis. Lentelėje pateikiamos $\geq 0,4$ koreliacijos koeficiento reikšmės, rodančios, kurie vertybiniai teiginiai kiekvieną faktorių reprezentuoja geriausiai.

Klasikinė vakarietiška konservatizmo ir liberalizmo skirtis, kaip ir reikėjo tikėtis, faktorių analizėje neišryškėjo. Teorinėje dalyje ap-
tarti tyrimai suteikia pagrindo manyti, kad toks rezultatas tiesiog
rodo Lietuvos gyventojų pažiūrų nenuoseklumą. Kitaip tariant, kla-
sikines ekonominės kairės ir dešinės bei moralinio konservatizmo ir
liberalizmo skirtis Lietuvos visuomenėje apčiuopti nelengva, rinkėjų
politinis mąstymas grindžiamas kitokia logika.

4.2. *Politinių lyderių portretai rinkėjų akimis: ką ir kaip matuoti?*

Didžiojo penketo teorijos prielaidomis grįstų tyrimų metodologinį
pamatą sudaro lingvistiniai įrankiai. R. Žukauskienė ir R. Barkaus-
kienė pažymi, jog ši „paradigma remiasi prielaida, kad individualius
asmenybės skirtumus galima apibūdinti kasdieninėje kalboje vartojama-
is žodžiais, todėl šios paradigmos studijose, pasitelkus būdvardinę
leksiką, siekta išskirti svarbiausias asmenybės bruožų grupes“⁷². Ta-
čiau būda ta, kad kiekvienoje kalboje žodžiai, kuriais įprasta apibū-
dinti žmogų pagal kiekvieną iš penkių asmenybės dimensijų, skiriasi,
taigi šiuo atveju reikia ne tik palyginti trumpo, bet ir mūsų kultū-
riniam-lingvistiniam kontekstui pritaikyto tyrimo instrumentarius.
Antra, papildomų problemų kelia tai, kad išsamiausių ir tiksliausių
Didžiojo penketo teorija grįstus metodologinius įrankius sudėtin-
ga taikyti praktikoje – jie reikalauja pernelyg didelių sąnaudų, kai
kuriuos asmenybės inventorius sudaro iki 240 elementų⁷³. Dėl to
pripažįstama, kad yra „vis didesnis trumpesnių klausimynų, skirtų
asmenybės dimensijoms vertinti, poreikis“⁷⁴, tuo pat metu atsiranda

⁷² Žukauskienė R., Barkauskienė R., „Lietuviškosios NEO PI-R versijos psichometriniai rodikliai“, *Psichologija* 33, 2006, p. 8.

⁷³ Costa Jr. P. T., McCrae R. R., *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) Professional Manual*, Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, 1992.

⁷⁴ Bunevičius A. et al., „Modernaus Didžiojo penketo asmenybės klausimyno lietuviškos versijos patikimumas“, *Biologinė psichiatrija ir psichofarmakologija* 10 (1), 2008, p. 27–30.

naujų, „taupesnių“ penkių asmenybės dimensijų matavimo priemonių⁷⁵. Trečia, trumpesnių patikrintų ir pripažintų asmenybės bruožų inventorių yra⁷⁶, tačiau jie taip pat buvo įvertinti kaip nepakankamai tinkami politiko asmenybės profilio suvokimui atskleisti.

Taigi šiame tyrime nebuvo galimybių vadovautis į lietuvių kalbą išverstu ir jo autorių aprobuotu Asmenybės inventoriaus peržiūrėtos versijos (NEO PI-R) klausimynu. Be to, tiek šis inventorių, tiek Modernaus asmenybės klausimyno (MPA) lietuviškoji versija, tiek trumpieji inventoriai yra sukurti ir naudojami savistabai, t. y. tiriamojo asmens, o ne kito, jam / jai artimai nepažįstamo asmens (politinio lyderio) asmenybės suvokimui matuoti⁷⁷. Straipsnio autorei nepavyko aptikti šalies politologų bandymų savo darbuose pritaikyti šiuos ar panašius psichologijos studijų siūlomus metodologinius įrankius politikų asmenybės suvokimui tirti.

Todėl pristatomame tyrime penkias asmenybės dimensijas išreiškiančių semantinių diferencialų rinkinys buvo sudarytas dviem etapais. Pirmame etape, atsižvelgiant į empirinių Lietuvos ir užsienio

⁷⁵ Goldberg L. R., „The Development of Markers for the Big-Five Factor Structure“, *Psychological Assessment* 4, 1992, p. 26–42. Apie NEO-FFI žr. Costa Jr. P. T., McCrae R. R., *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) Professional Manual*, Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, 1992. Apie BFI žr. John O. P., Srivastava S., „The Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Theoretical Perspectives“, Pervin L. A., John O. P. (sud.), *Handbook of Personality: Theory and Research*, 2 d., New York: Guilford Press, 1999, p. 102–138.

⁷⁶ Gosling S. D., „A Very Brief Measure of the Big-Five Personality Domains“, *Journal of Research in Personality* 37, 2003, p. 504–528; G. Saucier, „Mini-markers: A Brief Version of Goldberg’s Unipolar Big-Five Markers“, *Journal of Personality Assessment* 63, 1994, p. 506–516.

⁷⁷ Didelis A. Bunevičiaus siūlomo instrumentarijaus pranašumas – jo optimali apimtis (25 apibūdinimai) ir semantinių diferencialų naudojimas, tad į šį metodologinį sprendimą tyrime iš dalies buvo atsižvelgta. Tiesa, nuosekliai jis nebuvo pritaikytas, nes šiek tiek abejonių sukėlė kai kurių semantinių diferencialų porų opozicija (pavyzdžiui, bejausmis – nuoširdus, meilus – santūrus), lietuvių kalboje reta, neįprasta tam tikrų asmenybės epitetų vartoseną (pavyzdžiui, originalus – įprastas, tikroviškas – lakios vaizduotės, savigaila – patenkintas savimi, sudėtingas – paprastas) ir adekvatumas politinio lyderio asmenybei nusakyti (pavyzdžiui, kūrybiškas – nekūrybiškas). Žr. Bunevičius A., „Didžiojo penketo asmenybės dimensijos (DPAD)“, *Biologinė psichiatrija ir psichofarmakologija* 6–7, 2005, p. 34.

šalių tyrimų praktika, apibendrintas dominuojantis kalbinis arsenalas (epitetai), naudojamas kiekvienai asmenybės dimensijai ir jos struktūrai išreikšti. Dėl kalbinių skirtumų užsienio studijų metodologinių įrankių nebuvo galimybės tiesiogiai pritaikyti, tačiau jie padėjo įsigilinti į asmenybės dimensijų turinį ir pobūdį. Antrame etape keturių 2012 m. Lietuvos rinkiminės studijos tyrėjų (politologų ir sociologės) nuomonių konsensuso būdu buvo atrinktas 21 semantinis diferencialas lietuvių kalba; sudarant sąrašą teko atsižvelgti į tyrimo inventoriaus apimties apribojimus (2 lentelė).

2 lentelė. *Politinių lyderių asmenybės dimensijų inventorių, išreikštas semantiniiais diferencialais*

Ekstraversija (E)	Sutaikomumas (A)	Sąmoningumas (C)
Veiklus – Pasyvus Ambicingas – Be ambicijų Linksmas – Rimtas Lengvai bendraujantis – Sunkiai bendraujantis	Nuoširdus – Veidmainis Geraširdis – Kietaširdis Sukalbamas – Kategoriškas Atsidavęs Lietuvai – Savanaudis	Atsakingas – Nerūpestingas Organizuotas – Besiblašantis Darbštus – Tingus Patikimas – Nepatikimas
Emocinis stabilumas (N)	Atvirumas patirčiai (O)	Žavumas
Pasitikintis savimi – Nepasitikintis savimi Optimistas – Pesimistas Ramus – Ūmus	Atviras naujovėms – Nemėgstantis naujovių Plačių pažiūrų – Siaurų pažiūrų Nepaisantis autoritetų – Gerbiantis autoritetus	Simpatiškas – Nepatrauklus Šiuolaikiškas – Senamadiškas Įkvepiantis – Išsikvėpęs

Į sąrašą buvo papildomai įtraukti trys semantiniai diferencialai, išreiškiantys politinio lyderio *žavumą* (2 lentelė). Charizmatinės politinės lyderystės klausimas yra atskirų plačių diskusijų objektas, tad šiame tyrime nesiekta aprėpti visų tokios lyderystės aspektų. Būtent todėl, siekiant nesuklaidinti skaitytojo, vietoje „charizmos“ sąvokos apsiribota „žavumo“ kategorija, leidžiančia pasižvalgyti po charizmos suvokimo lauką. Charizmatinis ryšys įprastai nusakomas tais as-

menybės apibūdinimais, kurie susiję su emociniu artumu, emocine ir intelektualine stimuliacija, įkvėpimu, lyderio novatoriškumo pajauta ir panašiai⁷⁸. Šis tyrimas suteikė progą gauti pirminių įžvalgų, kaip lyderio asmenybės *žavumo* vertinimas yra susijęs su penkių pirmiau minėtų asmenybės dimensijų vertinimu bei respondentų ideologinėmis nuostatomis. Šio politikos personalizacijos aspekto analizė leistų pagrįsčiau įvertinti, ar politiko „charakteris, o ne charizma yra lyderystės tobulumo matas“⁷⁹.

Apklaustos dalyvių buvo prašoma apibūdinti penkis minėtus Lietuvos politikus pagal nurodytus semantinius diferencialus, t. y. priešingą prasmę turinčių apibūdinimų (žodžių ir jų junginių) poras⁸⁰, pavyzdžiui, nuoširdus – veidmainis, darbštus – tingus, sukalbamas – kategoriškas ir t. t. Pasitelkus septynių balų skalę, kuri skyrė priešingus apibūdinimus, buvo klausta, kuris kiekvienos poros apibūdinimas, respondento asmenine nuomone, kiekvienos partijos lyderiui tinka labiau⁸¹.

5. Penkių Lietuvos politinių lyderių įvaizdžių žemėlapiai ir rinkėjų vertybiniai kompasai

Šioje straipsnio dalyje pirmiausia pristatomas Lietuvos rinkėjų mentalinis žemėlapis ir penkių Lietuvos politinių partijų vadovų pozicijos, aptariami konkurenciniai lyderių santykiai, jų asmenybių pra-

⁷⁸ Wasielewski P. L., „The Emotional Basis of Charisma“, *Symbolic Interaction* 8 (2), 1985, p. 207–222; House R., Howell J. M., „Personality and Charismatic Leadership“, *The Leadership Quarterly* 3, 1992, p. 81–108.

⁷⁹ Sankar Y., „Character not Charisma is the Critical Measure of Leadership's Excellence“, *The Journal of Leadership and Organisational Studies* 9 (4), 2003, p. 45–55.

⁸⁰ Lee Kaid L., „Measuring Candidate Images with Semantic Differentials“, Hacker Kenneth L. et al. (sud.), *Presidential Candidate Images*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2004, p. 231–236.

⁸¹ Klausta „O dabar norėtume Jūsų paprašyti apibūdinti kelis politikus naudojant žodžių / teiginių poras. Pateikite savo asmeninę nuomonę, kuris kiekvienos poros žodis / teiginys politiką apibūdina geriau. Kaip Jūs apibūdintumėte [politinio lyderio vardas ir pavardė]?“ bei nurodytas dvidešimt vienas semantinis diferencialas.

našumai ir silpnybės žvelgiant visuomenės akimis. Antra, tikrinama pirmoji hipotezė – ieškoma ryšių tarp Lietuvos gyventojų ideologinių orientacijų, vertybinių pažiūrų ir politikų asmenybės profilių suvokimo.

5.1. Personalinių įvaizdžių rinka: politinių lyderių stiprybės ir silpnybės Lietuvos visuomenės akimis

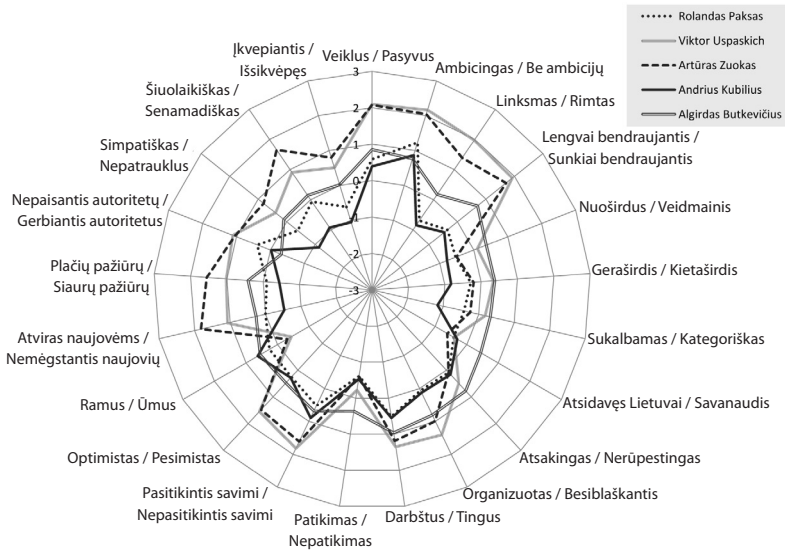
Kokius penkių Lietuvos partijų lyderių personalinius įvaizdžius atskleidė tyrimo rezultatai? Prieš pat 2012 m. Seimo rinkimus bendras statistinis politikų asmenybių (visų analizuotų bruožų) vertinimo vidurkis visuomenėje buvo gana neutralus, skirtumas tarp lyderių nedidelis. Palankiausiai žvelgta į V. Upaskichą (0,92)⁸², A. Zuoką (0,85) ir A. Butkevičių (0,44), nepalankiausiai – į tuometinį premjerą A. Kubilių (–0,24), o R. Pakso vertinimo vidurkis iš esmės buvo neutralus (–0,03). Vis dėlto statistinis visos visuomenės, t. y. įvairiausių pažiūrų rinkėjų, nuomonių vidurkis nedaug tepasako apie kiekvienos partijos vadovo rėmėjų ir oponentų gretas, ideologinius pasidalijimus bei politikos personalizacijos lygį.

Akivaizdesni politikų asmenybių profilių skirtumai išryškėja lyginant įvairių jų bruožų suvokimą Lietuvos visuomenėje. Labiausiai lyderius diferencijuoja šie semantiniai diferencialai: linksmas – rimtas (standartinis nuokrypis – 1,25), lengvai bendraujantis – sunkiai bendraujantis (1,11), šiuolaikiškas – senamadiškas (0,98), atviras naujovėms – nemėgstantis naujovių (0,92), veiklus – pasyvus (0,82), plačių pažiūrų – siaurų pažiūrų (0,81). Panašiausiai vertinamos tokios politikų savybės: atsakingas – nerūpestingas (0,30), darbštus – tin-

⁸² Klausimyne distancijai tarp priešingų semantinių diferencialų polių išreikšti pasitelkta 7 balų skalė be minuso ženklų (3–2–1–0–1–2–3), vengiant iš anksto respondentui primesti nuostatą, kad vienas ar kitas asmenybės apibūdinimas yra negatyvus, „blogas“, tačiau gautų duomenų analizėje patogumo dėlei šių kintamųjų reikšmės perduotos nuo 3 iki –3, kur „3“ reiškia numatomą dimensijos pavadinimo polių, o –3 – jo antipodą.

gus (0,38), atsidavęs Lietuvai – savanaudis, patikimas – nepatikimas (0,41), nuoširdus – veidmainis (0,41).

1 pav. taip pat atskleidžia penkių partijų lyderių pranašumus ir silpnybes. Darbo partijos pirmininkas laikomas ambicingiausiu, lengviausiai bendraujančiu, linksmiausiu, darbščiausiu, geriausiai organizuotu ir labiausiai savimi pasitikinčiu politiku. Šiomis savybėmis prieš 2012 m. Seimo rinkimus nuo V. Uspaskicho nedaug teatsiliko A. Zuokas, kurį apklausos dalyviai pripažino atviriausiu naujovėms, plačiausių pažiūrų, šiuolaikiškiausiu, simpatišiausiu ir labiausiai įkvepiančiu iš penkių politinių lyderių. Abu politikai laikyti veikles-

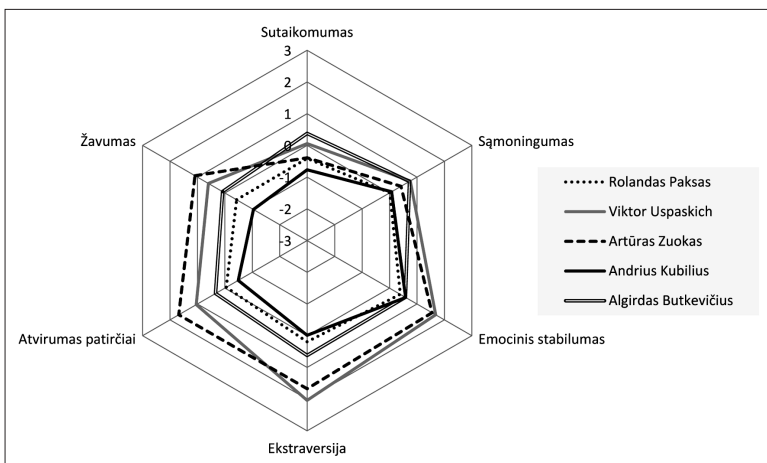
1 pav. Lyderių asmenybės savybių suvokimas Lietuvos visuomenėje (prieš 2012 m. Seimo rinkimus)

Šaltinis: sudaryta autorės. Šiame grafike kintamųjų reikšmės perkoduotos nuo 3 iki -3, kur „3“ reiškia numatomą dimensijos pavadinimo polių (pavyzdžiui, ekstraversija), o „-3“ – jo antipodą (pavyzdžiui, ekstraversijos stoką arba intraversiją).

niais, labiau nepaisančiais autoritetų nei kiti trys konkurentai, didesniais optimistais. Kalbant apie jų silpnybes, Darbo partijos vadovas laikomas ūmesnio būdo nei kiti, o sąjungos „TAIP“ vadovas – dar ir savanaudiškesniu bei panašiai nepatikimu kaip „Tvarkos ir teisingumo“ pirmininkas, tačiau pagal šią savybę palyginti prastai vertinti ir kiti lyderiai, išskyrus A. Butkevičių. Tuometinėje parlamentinėje opozicijoje buvusių socialdemokratų vadovui išsiveržti į priekį pavyko respondentams vertinant politikų atsidavimą Lietuvai, atsakingumą ir patikimumą, A. Butkevičius beveik neatsiliko nuo A. Kubiliaus pagal ramaus būdo vertinimą. Tačiau šaltakraujiškumas ir buvo vienintelė geriau nei kitų politikų įvertinta TS-LKD lyderio asmens savybė. Apie A. Kubilių atsiliepta kaip apie kategoriškiausią, nepatraukliausią, labiausiai išsikvėpusį, nemėgstantį naujovių, kietaširdį politiką. Galima spėti, kad A. Kubiliaus vadovaujamos 2008–2012 m. kadencijos vyriausybės nepopuliarios priemonės ekonominei krizei suvaldyti atsiliepė ir šio politiko asmenybės vertinimui. Kad ir kaip būtų keista, „Tvarkos ir teisingumo“ lyderio savybių vertinimo tendencijos buvo šiek tiek neutralesnės, tačiau gana panašios.

Ar šiame sudėtingame mentaliniame žemėlapyje yra kokia nors tvarka? Kur kas aiškesnis vaizdas susidaro šį žemėlapį perbraižius pagal teorinėje ir metodologinėje dalyje pristatytas penkias asmenybės dimensijas ir bendrą asmenybės žavumo vertinimą (2 pav.). Semantinių diferencialų pagrindu kiekvienam tiriamam atvejui (politikui) buvo sukurtos šešios skalės, kurių vidinis suderintumas, išreikštas Cronbacho alfa koeficiento reikšme, svyruoja nuo pakankamo iki labai gero: ekstraversija – nuo 0,737 iki 0,896, sutaikomumas – nuo 0,892 iki 0,912, sąmoningumas – nuo 0,810 iki 0,919, atvirumas patirčiai – nuo 0,844 iki 0,873, emocinis stabilumas – nuo 0,613 iki 0,745⁸³, žavumas – nuo 0,839 iki 0,905.

⁸³ Iš analizės pašalinti diferencialai „ramus – ūmus“ (numatytas emocinio stabilumo dimensijai išreikšti) ir „nepaisantis autoritetų – gerbiantis autoritetus“ (numatytas atvirumo patirčiai dimensijai išreikšti) kaip nepakankamai gerai koreliuojantys su kitais šių asmenybės dimensijų elementais. Atsižvelgiant į tai, kad tiek atvirumo patirčiai, tiek emocinio stabilumo indeksus sudaro tik po du semantinius diferencialus, Cronbacho alfa koeficiento reikšmė 0,613 (A. Kubiliaus atvejis) yra patenkinama.

2 pav. *Politinių lyderių asmenybės dimensijų ir žavimo suvokimas*

Akivaizdu, kad konkurentai neprilygsta A. Zuokui atvirumu patirčiai ir žavumu; ekstraversija ir emociniu stabilumu „TAIP“ lyderis šiek tiek nusileidžia Darbo partijos pirmininkui. V. Uspaskich kartu su A. Butkevičiumi pirmauja sąmoningumu ir sutaikomumu, apimančiais tokias savybes kaip atsakingas, darbštus, organizuotas, patikimas. R. Paksas visais analizuotais aspektais pasirodė prasčiau nei konkurentai, išskyrus A. Kubilių. Šis politikas „Tvarkos ir teisingumo“ lyderiui nenusileido emociniu stabilumu bei sąmoningumu, tačiau kitur buvo vertintas prasčiau nei kiti.

5.2. *Skirtingos vertybinės orientacijos – skirtingas politinio lyderio vaizdinys?*

Kaip minėta straipsnio pradžioje, Lietuvos viešosiose diskusijose rinkėjų simpatijos politikams neretai siejamos su emocijomis grįstu iracionaliu spontaniškumu, į kurį analitiškai gilintis sudėtinga ar nėra prasmės. Tačiau juk simpatijos ar antipatijos labai retai yra nesąmoningos ir nepaaiškinamos, prielankumas ar nepalankumas dažniau-

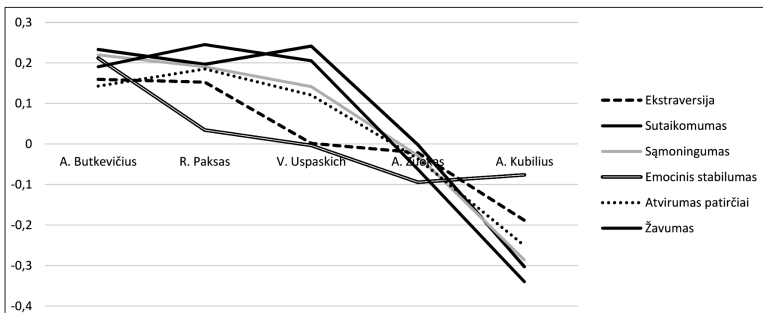
siai turi savas priežastis. Šalies gyventojų penkių lyderių asmenybės dimensijų vertinimas šiuo klausimu suteikia tam tikrų įžvalgų.

5.2.1. Rinkėjų ideologinio tapatumo atspindžiai politinių lyderių asmenybių paveiksluose

Straipsnyje ideologinė respondento orientacija buvo nustatyta pagal asmens identifikavimąsi politinės karės ir dešinės kontinuume bei vertybines orientacijas – (anti)sovietišumą, tautinį konservatizmą ir postmaterializmą. Nurodydami savo ideologinę tapatybę, 13,6 proc. respondentų teigė esą kairiųjų pažiūrų, 16,9 proc. – dešiniųjų, 24 proc. pasirinko centrą⁸⁴. Net 45,4 proc. apklausos dalyvių pasirinko atsakymą „negaliu identifikuoti savęs šioje skalėje“. Todėl matuojant ryšį tarp rinkėjų identifikavimosi kairės–dešinės skalėje ir politinių personalinių bruožų suvokimo, į analizę buvo įtraukti tik tapatybę gebėję nurodyti respondentai.

Iš 3 pav. matyti, kokią įtaką respondentų identifikavimasis kairės–dešinės skalėje daro partijų lyderių personalinių portretų suvokimui. Rinkėjo ideologinė orientacija gana gerai diferencijuoja visų lyderių žavumo, sutaikomumo, sąmoningumo ir atvirumo patirčiai vertinimą. Teigiamą koreliacijos koeficiento reikšmę (kreivės virš x ašies) rodo, kad kairiųjų pažiūrų rinkėjai to lyderio asmenybę (pagal jos dimensijas ir žavumą) yra linkę vertinti palankiai (renkasi kairįjį ją sudarančių semantinių diferencialų polių), o dešiniųjų pažiūrų atvirksčiai – linkę vertinti neigiamai (renkasi dešinįjį polių). Neigiamą koreliacijos koeficiento reikšmę (kreivės žemiau x ašies) išreiškia dešiniųjų palankumą ir kritišką kairiųjų pažiūrų.

⁸⁴ Respondentų klausta: „Politikoje kalbama apie „kairiuosius“ ir „dešiniuosius“. Kaip Jūs įvertintumėte savo pažiūras pateiktoje skalėje, kur 1 reiškia „kraštutinės kairiosios“, o 9 – „kraštutinės dešinėsios“? Šiame tyrime 1–4 balai atitinka kairiąsias pažiūras, 5 – centristines, 6–9 – dešiniąsias.

3 pav. Ideologinis respondento identifikavimasis (kairės–dešinės skalėje) ir politinių lyderių asmenybių dimensijų suvokimas

Šaltinis: sudaryta autorės. Grafike y ašis žymi koreliacijos koeficiento reikšmę, nurodančią ryšio tarp respondento ideologinio identifikavimosi kairės–dešinės skalėje ir lyderių asmenybių dimensijų suvokimo stiprumą (nuo –1 iki 1).

Nenuostabu, kad tradiciškai dešiniajam politiniam sparnui atstovaujantis TS-LKD lyderio A. Kubiliaus visų asmenybės dimensijų vertinimo kreivės atsидūrė žemiau x ašies: save laikantys kairiaisiais respondentai šio politiko asmenybę vertino visapusiškai kritiškai, o dešinieji – palankiai. LSDP, „Tvarkos ir teisingumo“ kreivės atsидūrė priešingoje x ašies pusėje, tad ir asmenybės vertintos priešingai – kairiųjų palankiai, dešiniųjų – nepalankiai. Išskyrus emocinio stabilumo bei ekstraversijos vertinimą, kairiosios pažiūros taip pat buvo susijusios su palankiu Darbo partijos vadovo V. Uspaskicho persona linium įvaizdžiu, o dešinėsios – priešingai, skatino į šį lyderį žvelgti kritiškai. Arti nulio susitelkusios sąjungos „TAIP“ lyderio vertinimo kreivės ir reikėjo tikėtis, ji tiesiog reiškia, kad šis lyderis atsидuria politinio spektro centre⁸⁵.

⁸⁵ Taip manyti skatina ir kitos po 2012 m. Seimo rinkimų bendrovės „Baltijos tyrimai“ atliktos Lietuvos gyventojų apklausos rezultatai, atskleidžiantys politinių partijų ideologinės pozicijos kairės–dešinės skalėje suvokimą tarp šalies rinkėjų. Pagal atsakymus į klausimą „O kur maždaug šioje skalėje išdėstytumėte šias partijas?“, kur

Apibendrinant, galima teigti, kad grafiškai išreikšta distancija tarp A. Kubiliaus vienoje pusėje ir A. Butkevičiaus, R. Pakso ir V. Uspaskicho – kitoje nurodo rinkėjų ideologinio identifikavimosi įtaką lyderių vaizdiniams, taip pat kairės–dešinės poliarizaciją visuomenėje. Ryškiausiai matoma ideologinio tapatumo įtaka lyderių sąmoningumo ir sutaikomumo savybių suvokimui (2 lentelė).

2 lentelė. Rinkėjo ideologinės tapatybės (kairės–dešinės skalėje) įtaka: asmenybės bruožų TOP 3

Asmenybės bruožai	A. Butkevičius	A. Kubilius	R. Pakšas	V. Uspaskich	A. Zuokas
Atsidavęs Lietuvai – savanaudis	0,242**	-0,296**		0,220**	
Patikimas – nepatikimas	0,226**		0,207**	0,222**	
Atsakingas – nerūpestingas	0,190**				
Nuoširdus – veidmainis		-0,291**	0,183**	0,194**	
Įkvepiantis – išsikvėpęs		-0,290**			-0,119**
Simpatiškas – nepatrauklus		-0,290**	0,193**		
Optimistas – pesimistas					-0,130**

Šaltinis: sudaryta autorės. Skliaustuose nurodyta koreliacijos tarp respondento ideologinio identifikavimosi ir partijos lyderio asmens bruožų vertinimo 7 balų skale koeficiento reikšmė (**, kai $p < 0,05$). Bruožų trejetai atrinkti pagal koreliacijos stiprumą.

1 skalėje reiškė „kairė“, o 9 – „dešinė“, penkios partijos buvo išdėstytos taip: labiausiai į kairę – LSDP (vidurkis 2,84 balo, standartinis nuokrypis 2,53), kairiau – Darbo partija (vidurkis 3,76, standartinis nuokrypis 2,76), centro kairėje partija „Tvarka ir teisingumas“ (vidurkis 4,28 balo, standartinis nuokrypis 2,16); labiausiai į dešinę – TS-LKD (vidurkis 7,58 balo, standartinis nuokrypis 2,79), centro dešinėje – sąjunga „TAIP“ (vidurkis 5,78 balo, standartinis nuokrypis 2,24).

Vis dėlto rinkėjų ideologinis tapatumas prasčiausiai aiškina politikų emocinio stabilumo vertinimą – A. Kubiliaus, V. Uspaskicho ir R. Pakso atvejais šių kintamųjų ryšys yra statistiškai nereikšmingas; ideologija taip pat neturi įtakos V. Uspaskicho ir A. Zuoko ekstraversijos suvokimui, tiek kairieji, tiek dešinieji šalies visuomenės nariai pripažįsta, kad šie politikai yra ambicingesni, lengviau bendraujantys, linksmesni nei trys jų konkurentai. Tai patvirtina ir 2 lentelės duomenys: nuo respondentų ideologinės orientacijos, matuojamos kairės–dešinės skalėje, labiausiai priklauso lyderių savybių, sudarančių sutaikomumo, sąmoningumo dimensijas, žavumo kategoriją suvokimas (tik A. Zuoko atveju ideologija turi įtakos lyderio optimistiškumo ir pesimistiškumo vertinimui).

Kaip minėta, Lietuvos gyventojų ideologinių orientacijų matavimas pasitelkus jų identifikavimąsi kairės–dešinės skalėje turi trūkumų, nes vos ne pusė apklausos dalyvių savo pažiūrų joje negali identifikuoti. Todėl tyrime papildomai pasitelkti kiti potencialūs pamatinio socialinio konflikto analizės būdai.

5.2.2. Rinkėjų politinės vertybės ir partijų lyderių asmenybių portretai

Šiame poskyryje analizuojama, kokią įtaką Lietuvos rinkėjų vertybinės pažiūros – sovietiškumas, tautinis konservatizmas ir postmaterializmas – turi penkių Lietuvos politinių partijų vadovų personalinių įvaizdžių suvokimui.

Pasak A. Ramonaitės, „identifikavimasis kairės – dešinės skalėje priklauso ne tiek nuo žmogaus pajamų ar ekonominių nuostatų, kiek nuo politinių ir moralinių vertybių: komunistinio vertinimo, religingumo, patriotiškumo“⁸⁶. Tyrimo rezultatai patvirtina, kad rinkėjų ideologinis identifikavimasis kairės–dešinės skalėje yra susijęs

⁸⁶ Ramonaitė A., *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, Vilnius: Versus Aureus, 2007, p. 57–58.

su (anti)sovietišku (Spearmano koreliacijos koeficiento reikšmė 0,397**; $p < 0,05$).

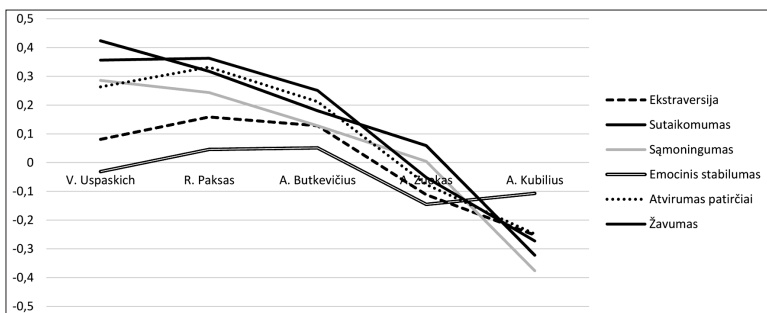
Kaip ir galima buvo manyti, abstrakčiame kairės–dešinės kontinuumo išreikšta ideologinė tapatybė Lietuvos visuomenėje nekoreliuoja su postmaterializmu. R. Ingleharto nuomone, postmaterializmo ir materializmo skirtis neįsitinka į klasikinę kairę–dešinę⁸⁷, tad ieškoti ryškių sąsajų tarp jų nėra pagrindo.

Labiau netikėta tai, kad tyrime neaptikta statistiškai reikšmingo ryšio tarp respondentų identifikavimosi kairės–dešinės skalėje ir tautinio konservatizmo vertybių; tikėtina, kad taip yra todėl, jog pastarasis kintamasis, gautas faktorių analizės būdu, apima tiek moralines dešinės vertybes – tradicinę šeimą, gimtąją kalbą, papročius, tiek visuomenės solidarumo principą ekonomikos srityje – nuostatą, kad atotrūkis tarp turtingųjų ir vargšų turi būti mažinamas net mokesčių didinimo labiau pasiturintiems sąskaita. Nors tautinis konservatizmas kaip pamatinė socialinė skirtis Lietuvoje empiriniuose tyrimuose plačiai nenagrinėtas, jo opozicija galima laikyti kosmopolitizmą ar globalizmą⁸⁸, todėl, nors šios skirties santykis su lietuviška kaire–dešine lieka neaiškus, vis tiek yra prasminga klausti, kaip ši skirtis veikia politinių lyderių vaizdinius visuomenėje.

3 ir 4 pav. pavaizduotų grafikų struktūra yra panaši. Kreivių judėjimas iš viršaus į apačią bendriausia prasme atitinka politinių lyderių santykį kairės–dešinės skalėje. Statistiškai reikšmingi rezultatai rodo, kad TS-LKD lyderių prosovietinių pažiūrų respondentai pagal visas asmenybės dimensijas ir žavumą buvo linkę vertinti neigiamai, o A. Butkevičių ir R. Paksą – teigiamai. Žvelgiant antisovietinių pa-

⁸⁷ Inglehart R., „The Changing Structure of Political Cleavages in Western Society“, Dalton R., Flanagan S., Beck P. (sud.), *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment?*, Princeton: Princeton University Press, 1984, p. 25–69.

⁸⁸ Baločkaitė R., „Pokomunistinis sąmoningumas Lietuvoje: senųjų paradigmu nuvertėjimas bei naujųjų raida“, *Filosofija. Sociologija* 4, 2003, p. 33–37.

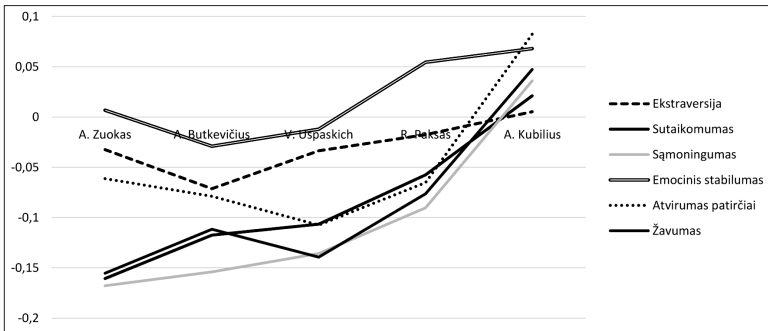
4 pav. Sovietiškumas ir antisovietiškumas ir politinių lyderių asmenybių suvokimas

Šaltinis: sudaryta autorės. Grafiko y ašis nurodo koreliacijos koeficiento reikšmę, žyminčią ryšio stiprumą tarp partijų lyderių asmenybių dimensijų suvokimo ir respondento prosovietinių ir antisovietinių nuostatų.

žiūrų respondentų akimis, šie lyderiai atrodo visiškai priešingai. Kaip ir reikėjo tikėtis, sovietiško ir antisovietiško skirtis prastai koreliuoja su politinio spektro centre rinkėjų „įkurdinamo“ A. Zuoko įvaizdžiu. Šiuo atveju statistiškai reikšmingas teigiamas ryšys nustatytas tik tarp respondentų antisovietinių pažiūrų ir šio lyderio ekstraversijos bei emocinio stabilumo vertinimų (koreliacijos koeficiento reikšmės atitinkamai 0,112** ir 0,145**, kai $p < 0,05$).

Prosovietinės ir antisovietinės pažiūros neturi įtakos trijų iš penkių politikų – R. Pakso, A. Butkevičiaus ir V. Uspaskicho – emocinio stabilumo vertinimui, o Darbo partijos lyderio atveju – ir jo ekstraversijos suvokimui. Įdomu, kad 3 ir 4 pav. rodo, jog ideologinė orientacija gerai diferencijuoja rinkėjus pagal lyderio žavimo, susijusio su asmenybės charizma, vertinimą.

Tautinio konservatizmo vertybių įtaka politinių partijų vadovų personalinių portretų suvokimui ne tokia stipri kaip sovietiško (koreliacijos koeficiento reikšmių sklaida nuo $-0,168$ iki $0,082$), tačiau vis dėlto ji egzistuoja, ypač kalbant apie poveikį lyderių žavimo, sąmoningumo ir sutaikomumo vertinimams. Grafiškai išreikšta-

5 pav. Tautinis konservatizmas ir politinių lyderių asmenybių suvokimas

Šaltinis: sudaryta autorės. Grafiko y ašis nurodo koreliacijos koeficiento reikšmę, žyminčią ryšio stiprumą tarp partijų lyderių asmenybių dimensijų suvokimo ir respondento tautinio konservatizmo vertybių.

me konkurenciniame lauke (5 pav.) pasikeičia R. Pakso ir A. Zuoko pozicijos. Ieškančiu ir nebijančiu naujovių, šiuolaikišku, dinamišku lyderiu laikomą A. Zuoką tautinio konservatizmo vertybes išpažįstantys rinkėjai linkę vertinti neigiamai, panašiai kaip kairuolius A. Butkevičių ar V. Uspaskichą, o šių vertybių nepropaguojantys – teigiamai. Tiesa, ekstraversijos, emocinio stabilumo ir atvirumo patirčiai (išskyrus V. Uspaskicho atvejį) vertinimas nuo šių ideologinių pažiūrų nepriklauso, tačiau priklauso požiūris į lyderio žavumą, sutaikomumą ir sąmoningumą.

Ankstesniuose tyrimuose prieita prie išvados, kad partija „Tvarka ir teisingumas“ „labiau palaiko tautiškumo ir socialinės apsaugos politiką“⁸⁹. A. Ramonaitės teigimu, ši partija atitinka „krikščioniškosios – nacionalistinės – autoritarinės“ stovyklos, kuri balansuoja tarp liberalių ir populistinių ekonominių idėjų, tačiau išsiskiria socialiniu

⁸⁹ Morkevičius V., „Neideologinis Seimas? Statistinė svarbių 2004–2008 m. kadencijos Lietuvos Seimo balsavimų analizė“, Ramonaitė A. (sud.), *Partinės demokratijos pa-baiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 87.

tradicionalizmu, bruožus⁹⁰. Kita vertus, ši partija taip pat simpatizuoja Rusijai ir nepitaria reikalavimui atlyginti sovietinės okupacijos žalą⁹¹. Galima manyti, kad būtent tai glumina tautinio konservatizmo šalininkus: aiškaus ryšio tarp šių pažiūrų ir R. Pakso asmenybės vertinimo nėra.

Įdomu, kad TS-LKD lyderio A. Kubiliaus atveju ryšys tarp tautinio konservatizmo vertybių ir jo įvaizdžio percepcijos visuomenėje yra teigiamas, tačiau vis dėlto taip pat statistiškai nereikšmingas⁹². Taigi tautinis konservatizmas geba geriau paaiškinti rinkėjų požiūrį į lyderius, kurie siejami su liberalumu arba politine kaire.

Kalbant apie paskutinę analizuotą materializmo ir postmaterializmo skirtį, statistiškai reikšmingos įtakos politikų portretų suvokimui neaptikta netgi tiriant gyventojų amžiaus grupę iki 40 metų. Galima buvo tikėtis, kad ši skirtis išryškės vertinant bent jau A. Zuoko asmenybę, tačiau taip neatsitiko. Galima sakyti, kad šia skirtimi besiremianti logika personalijų konkurencijos lauke neveikia, rinkėjams ji nėra svarbus kriterijus sprendžiant apie partijų vadovus. Galbūt postmaterializmas, pabrėžiantis politikos personalizacijai plisti palankias saviraiškos, emancipacijos, savęs kaip asmens realizavimo vertybes, gyvenimo būdo politiką, gali paskatinti skirti daugiau dėmesio lyderiui, kaip privačiam asmeniui, nei jo ideologijai, tačiau (bent Lietuvos atveju) – ne asmenybės vertinimui.

⁹⁰ Ramonaitė A., „Lietuvos partijų vertybinis žemėlapis: partijų elito nuostatų analizė“, Ramonaitė A. (sud.), *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 34.

⁹¹ Žr. Partijos „Tvarka ir teisingumas“ programą partijos interneto svetainėje (<http://www.tvarka.lt/lt/programa>), taip pat Ramonaitė A., Žiliukaitė R., „Politinio atstovavimo kokybė Lietuvoje: partijų ir rinkėjų politinių nuostatų atitikimo analizė“, Ramonaitė A. (sud.), *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 109.

⁹² Būtent „ideologiniai akiniai“ galėtų paaiškinti, kaip ant statistinio reikšmingumo ribos galėjo atsirasti šio lyderio atvirumo patirčiai vertinimas (koreliacijos koeficiento reikšmė 0,082, $p = 0,077$): tautiniam konservatizmui prijauciantiesiems visai neatrodo, kad šis lyderis nemėgsta naujovių ar yra siaurų pažiūrų, taip mano tik tie, kuriems tautinio konservatizmo vertybės yra svetimos; kitaip tariant, asmenybė vertinama visai iš kitokių ideologinių pozicijų.

Nuo ko saugo „vertybių akiniai“? Išvados ir įžvalgos tolesniems tyrimams

Šiame straipsnyje siekta patikrinti hipotezę, ar Lietuvos gyventojų ideologinės orientacijos turi įtakos politinių lyderių asmenybės portretų suvokimui. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad ideologinio tapatumo ir vertybinių pažiūrų įtakos paneigti negalima – žvelgdami į didžiųjų šalies partijų vadovus ir juos vertindami žmonės dėvi savotiškus „vertybinius akinius“. Tai gana paradoksalu: juk asmenybės bruožai iš esmės yra objektyvūs – žmogus yra darbštus arba tingus, organizuotas arba neorganizuotas, atsakingas arba nerūpestingas, geraširdis arba kietaširdis, tad atrodo, kad šias ir kitas asmens savybes visi turėtų suvokti vienodai.

Tačiau tyrimo rezultatai rodo ką kita: opozicinių politinių pažiūrų ir ideologinės orientacijos rinkėjai didžiąsias lyderių asmenybių dimensijas suvokia ne tik skirtingai, bet ir visiškai priešingai. Save laikantys dešiniaisiais A. Kubiliaus portretą linkę „tapyti“ šviesiomis spalvomis, o A. Butkevičiaus, V. Uspaskicho, R. Pakso – tamsiomis, kairieji – priešingai. Pagal šias tendencijas galima spręsti, kad „spalvų“ pasirinkimas šiuo atveju priklauso nuo to, kaip, rinkėjų akimis žiūrint, dera ar nedera jų pačių ir politikų pažiūros. Duomenų analizė atskleidė, kad rinkėjų ideologinės orientacijos kairės–dešinės skalėje ir (anti)sovietiško vertybinės nuostatos turi įtakos vertinant tris iš penkių asmenybės dimensijų – sutaikomumą, sąmoningumą ir atvirumą patirčiai; tautinis konservatizmas taip pat padeda paaiškinti pirmų dviejų dimensijų suvokimą Lietuvos visuomenėje. Asmenybės sutaikomumo ir sąmoningumo dimensijas sudaro savybės, kurios politologiniuose lyderystės tyrimuose analizuojamos bene dažniausiai – nuoširdumas, patikimumas, atsakingumas, lojalumas ir panašiai.

Kad ir kaip keista, tyrimo rezultatai taip pat įrodo, kad žavėjimasis asmenybe nėra vien skonio ar emocijų dalykas. Lietuvos rinkėjų vertinimas, ar kiekvienas iš penkių politikų yra simpatiškas, ar

nepatrauklus, šiuolaikiškas ar senamadiškas, įkvepiantis ar išsikvėpęs, taip pat priklauso nuo jų vertybinių nuostatų. Žavumo ir penkių asmenybės dimensijų suvokimo ryšys yra statistiškai reikšmingas ir teigiamas visų politikų atveju. Apklausos dalyviai buvo linkę politikų žavumą vertinti panašiai kaip jų ekstraversiją, sutaikomumą, sąmoningumą ir atvirumą patirčiai. Šie rezultatai rodo, kad charizmatinis ryšys tarp lyderių ir jų sekėjų bei simpatikų vis dėlto veikiausiai turi ne tik emocinę, bet ir normatyvinę dimensiją.

Tyrime neišspręstas galvosūkis lieka penkių lyderių ekstraversijos ir emocinio stabilumo suvokimas. Dauguma respondentų, nesvarbu, koks jų ideologinis tapatumas ir politinės pažiūros, buvo linkę politikus pagal šias dvi asmenybės dimensijas vertinti palankiai. Energingumas, ambicingumas, komunikabilumas, optimizmas ir pasitikėjimas savimi iš tiesų yra svarbūs politinės lyderystės išteklių siekiant pelnyti ir išlaikyti rinkėjų simpatijas, pritraukti naujų rėmėjų. Jeigu šiuo atveju ideologine, normatyvine logika rinkėjai nesivadovauja, tik čia atsiranda pagrindo kalbėti apie asmenybės svarbą ir politikos suprinatavimo keliamas rizikas.

Visgi kodėl politikų ekstraversijos ir emocinio stabilumo suvokimo, skirtingai nei sąmoningumo, sutaikomumo ar žavumo, neveikia rinkėjų vertybinės orientacijos? Tai klausimas ateities studijoms, o šio tyrimo kontekste galima pasiūlyti tik pirminių teorinių įžvalgų. Apibūdinant žmogaus asmenybę, neretai kalbama apie *charakterį* ir *temperamentą*. Nors mokslinėse diskusijose visiško sutarimo dėl žmogaus asmenybės struktūros ir jos elementų santykio nėra, bendriausia prasme temperamentas nusako įgimtas ir visą gyvenimą santykinai stabilias psichologines charakteristikas⁹³, kurios, kai kurių mokslininkų nuomone, išreiškia veikiau asmens elgesio *stilių*, for-

⁹³ Rothbart M. K. et al., „Temperament and Personality: Origins and Outcomes“, *Journal of Personality and Social Psychology* 78, 2000, p. 122–135; Rothbart M. K., Ahadi S. A., Evans D. E., „Temperament and Personality: Origins and Outcomes“, *Journal of Personality and Social Psychology* 78 (1), 2000, p. 122–135.

mq, bet ne tikslą⁹⁴. Šiuo atveju kalbama apie tokius žmogaus bruožus kaip emociingumas, jautrumas, psichologinis lankstumas, aktyvumas ir panašiai. Charakteris yra ne toks pastovus, jis susijęs su socializacijos procesais ir apima santykius su kitais žmonėmis⁹⁵. Galima sakyti, kad charakteris išreiškia individo „moralines savybes“, pavyzdžiui, sąžiningumą, patikimumą, atsakingumą, lojalumą ir pan., jis neatsiejamas nuo normatyvumo ir moralinio tapatumo⁹⁶. Apie žmogaus charakterį sakoma „geras“, „blogas“, o temperamentas arba būdas – „sunkus“, „lengvas“, jam apibūdinti normatyvinės kategorijos netinka.

Yra pagrindo teigti, kad *emocinio stabilumo* ir *ekstraversijos* dimensijos geriau išreiškia *temperamentą*⁹⁷. Jei „lyderio charakterio esmė – pamatinės sąžiningumo, pasitikėjimo, teisingumo dorybės“⁹⁸, tai *charakterį* geriau atspindi Didžiojo penketo teorijos apibrėžtos asmenybės *sutaikomumo* ir *sąmoningumo* dimensijos. Taigi galima kelti idėją, kad rinkėjo vertybinės pažiūros ir ideologinė orientacija lemia politinio lyderio „moralinių bruožų“ vertinimą, tačiau yra nesusijusios su jo temperamento vertinimu. Tokios hipotezės tobulinimas ir tikrinimas leistų konceptualiau skirti „politinius“ ir „nepolitinius“ lyderio asmenybės bruožus⁹⁹ bei tiksliau apibrėžti riziką keliančias politikos privatizacijos tendencijas.

⁹⁴ Chess St., Thomas A., *Temperament*, Routledge, 1996.

⁹⁵ Cloninger C. R. et al., *The Temperament and Character Inventory (TCI): A Guide to Its Development and Use*, Missouri Center for Psychobiology of Personality, St. Louis, MO: Washington University Press, 1994.

⁹⁶ Aquino K., Reed II A., „The Self-Importance of Moral Identity“, *Journal of Personality and Social Psychology* 83 (6), 2002, p. 1423–1444; Cawley M. J. III et al., „A Virtues Approach to Personality“, *Personality and Individual Differences* 28, 2000, p. 997–1013.

⁹⁷ Angleitner A., Ostendorf Fr., „Temperament and the Big Five Factors of Personality“, Halverson C. F., Kohnstamm G. A., Martin R. P. (eds.), *The Developing Structure of Temperament and Personality from Infancy to Adulthood*, Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 69–90.

⁹⁸ Sankar Y., „Character not Charisma is the Critical Measure of Leadership's Excellence“, *The Journal of Leadership and Organisational Studies* 9 (4), 2003, p. 45–55.

⁹⁹ Silke Adam, Maier Michaela, „Personalisation of Politics. A Critical Review and Agenda for Research“, *Communication Yearbook* 34, 2010, p. 213–257.

Tolesnėse studijose reikia ieškoti būdų įveikti straipsnyje pristatyto tyrimo ribotumus. Pirma, būtina tobulinti metodologinį instrumentarijų – politinio lyderio asmenybės bruožus lietuvių kalba geriausiai išreiškiančių semantinių diferencialų sąrašą reikėtų geriau suderinti su psichologų naudojamais lingvistiniais įrankiais, ieškoti standartizavimo ir testavimo galimybių, naudojant turtingesnius duomenų išteklius. Antra, metodologinį įrankį reikėtų pritaikyti ne tik kitam asmeniui (politiniam lyderiui) vertinti, bet ir respondentų savianalizei, nes tai leistų tirti ir pačių rinkėjų asmenybės ypatumų poveikį politikų personalinių įvaizdžių suvokimui bei įvairiems rinkiminio elgesio aspektams. Šiame tyrime kontroliuoti respondentų asmenybės charakteristikų įtaką galimybių nebuvo¹⁰⁰. Trečia, daugiau dėmesio reikėtų skirti charizmatinės lyderystės, tiek jai palankias sąlygas sudarančių, tiek ją ribojančių veiksnių analizei.

Galiausiai, grįžtant prie straipsnio pradžioje iškelto klausimo, yra pagrindo teigti, kad Lietuvos viešojoje erdvėje politikos personalizacijos tendencijos bei grėsmės neretai pervertinamos, bent jau kalbant apie vieną šio reiškinių dimensiją – politikos suprivatinimą. Partijų vadovai neabejotinai yra ryškūs orientyrai piliečiams bandant nepasiklysti politinio gyvenimo vingiuose ir susigaudyti partijų konkurencinėse varžytuvėse, tačiau personalijų įtaką rinkėjų apsisprendimui, o kartu ir politikos personalizacijos stiprėjimą riboja tam tikros rinkėjų vertybinės orientacijos, formuojančios, galima sakyti, išankstinę nuomonę apie politinio lyderio charakterį ir charizmą. Tik vertinant asmenybių saviraiškos *stilių*, „vertybių akiniai“ tikrovės paveiklo nekeičia ir čia esama pagrindo susirūpinti. Tačiau šie „akiniai“ yra svarbūs rinkėjams bandant suvokti varančiąsias lyderystės jėgas –

¹⁰⁰ Vis dėlto lieka klausimas, kokie turėtų būti penkias asmenybės dimensijas išreiškiantys semantiniai diferencialai, kad jų sąrašas tiktų tiek respondento savęs apibūdinimui, tiek politinių lyderių asmenybių ypatumų aprašymui. Pavyzdžiui, atvirumo patyrimui dimensijoje svarbios fantazijos, išmoningumo, estetinio jautrumo savybės; tokiais žodžiais įprasta apibūdinti eilinį žmogų ar menininką, tačiau labai retai taip sakoma apie politiką.

„moralines savybes“, kurios, reikia tikėtis, žmonėms yra iškalbingi ženklai net tada, kai asmenybės į konkurencinę areną žengia be ryškių ideologinių vėliavų.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Angleitner A., Ostendorf Fr., „Temperament and the Big Five Factors of Personality“, Halverson C. H. et al. (eds.), *The Developing Structure of Temperament and Personality from Infancy to Adulthood*, Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 69–90.

Aquino K., Reed II A., „The Self-Importance of Moral Identity“, *Journal of Personality and Social Psychology* 83 (6), 2002, p. 1423–1440.

Bailey K. D., *Typologies and Taxonomies: An Introduction to Classification Techniques*, Thousand Oaks, London, Delhi: Sage Publications, 1994.

Balmas M. et al., „Two Routes to Personalized Politics: Centralized and Decentralized Personalization“, *Party Politics*, 2012, p. 1–24.

Gerber A. S. et al., „The Big Five Personality Traits in the Political Arena“, *Annual Review of Political Science* 14, 2011, p. 265–287.

Baločkaitė R., „Pokomunistinis sąmoningumas Lietuvoje: senųjų paradigmu vertėjimas bei naujųjų raida“, *Filosofija. Sociologija* 4, 2003, p. 33–37.

Bartels L. M., „Beyond The Running Tally: Partisan Bias in Political Perceptions“, *Political Behaviour* 24 (2), 2002, p. 117–150.

Bean C., „The Election Influence of Party Leader Images in Australia and New Zealand“, *Comparative Political Studies* 26, 1993, p. 111–132.

Benoit W. L., McHale J. P., „Presidential Candidates' Personal Qualities: Computer Content Analysis“, Hacker K., *Presidential Candidate Images*, New York: Rowman & Littlefield, 2004, p. 49–63.

Bielinis L., „Komunikacinis Rolando Pakso portretas prezidento krizės metu“, Bielinis L., (sud.), *Politika kaip komunikacinis žaidimas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 115–128.

Bielinis L., sud., *Politika kaip komunikacinis žaidimas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004.

Bielinis L., „Šou principų dėsningumai Lietuvos politiniame gyvenime“, *Politologija* 1 (25), 2002, p. 22–41.

Blumler J., „The Third Age of Political Communication: Influences and Features“, *Political Communication* 16, p. 209–230.

Bunevičius A., „Didžiojo penketo asmenybės dimensijos (DPAD)“, *Biologinė psichiatrija ir psichofarmakologija* 6–7, 2005, p. 34.

Bunevičius A. et al., „Modernaus Didžiojo penketo asmenybės klausimyno lietuviškos versijos patikimumas“, *Biologinė psichiatrija ir psichofarmakologija* 10 (1), 2008, p. 27–28.

Butkevičienė E. et al., „Ideologija ir partinė veikla: Lietuvos partijų lyderių pozicijos“, *Politologija* 2, 2009, p. 33–58.

Butkuvienė E., „Dalyvavimas savanoriškoje veikloje: situacija ir perspektyvos Lietuvoje po 1990-ųjų“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2, 2005, p. 86–99.

Caprara G. V. et al., „Mediational Role of Values in Linking Personality Traits to Political Orientation“, *Asian Journal of Social Psychology* 12, 2009, p. 82–94.

Caprara G. V. et al., „Personality Profiles and Political Parties“, *Political Psychology* 20, p. 175–197.

Caprara G. V. et al., „Personality and Politics: Values, Traits, and Political Choice“, *Political Psychology* 27, 2006, p. 1–28.

Caprara G. V. et al., „When Parsimony Subdues Distinctiveness: Simplified Public Perceptions of Politicians' Personality“, *Political Psychology* 23, 2002, p. 77–95.

Caprara G. V., Zimbardo P. G., „Personalizing Politics: A Congruency Model of Political Preference“, *American Psychologist* 59 (7), 2004, p. 581–594.

Cawley III M. J. et al., „A Virtues Approach to Personality“, *Personality and Individual Differences* 28, 2000, p. 997–1013.

Chess S., Thomas A., *Temperament*. Routledge, 1996.

Cloninger C. R. et al., *The Temperament and Character Inventory (TCI): A Guide to Its Development and Use*, Missouri Center for Psychobiology of Personality. St. Louis, MO: Washington University Press, 1994.

Corner J., Pels D., sud., *Media and the Restyling of Politics: Consumerism, Celebrity and Cynicism*, London: Sage, 2003.

Costa Jr. P. T., McCrae R. R., *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI)*. Professional Manual, Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, 1992.

Cowden J. A., McDermott R. M., „Short-term Forces and Partisanship“, *Political Behavior* 22, 2000, p. 197–222.

Dalton R., Wattenberg M., sud., *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*, Oxford: Oxford University Press, 2000.

de Hoogh A. et al., „Linking the Big Five-factors of Personality to Charismatic and Transactional Leadership: Perceived Dynamic Work Environment as a Moderator“, *Journal of Organizational Behavior* 26 (7), 2005, p. 839–865.

Dollinger St. J. et al., „On Traits and Values: With Special Reference to Openness to Experience“, *Journal of Research in Personality* 30, 1996, p. 23–41.

Donskis L., „Imagologija, manipuliacijos ir viešoji erdvė postmoderniojoje politikoje“, *Politologija* 1 (33), 2004, p. 3–38.

Dykovienė A., *Ivaizdžio galia, arba kaip apmulkinti rinkėjų?* <www.delfi.lt>, 2012 10 09.

Fedor M., „After Materialism or before Postmaterialism?“, *The British Journal of Sociology* 23, 1995, p. 80–94.

Garzia D., „The Personalization of Politics in Western Democracies: Causes and Consequences on Leader–Follower Relationships“, *Leadership Quarterly* 22, 2011, p. 697–709.

„Geriausių merų penketukas“, *Veidas*, 2012, vasario 3, <www.veidas.lt>.

Goldberg L. R., „The Development of Markers for the Big-Five Factor Structu-

re“, *Psychological Assessment* 4, 1992, p. 26–42.

Gosling S. D., „A very brief measure of the Big-Five personality domains“, *Journal of Research in Personality* 37, 2003, p. 504–528.

Imbrasaitė J., „Sociotropiniai vertinimai ar asmeninės patirtys? Politinis pasitikėjimas Lietuvoje“, *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas* 2 (1), 2011, p. 11–26.

Inglehart R., „Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006“, *West European Politics* 31 (1–2), 2008, p. 130–146.

Inglehart R., „The Changing Structure of Political Cleavages in Western Society“, Dalton R. et al. (sud.), *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment?* Princeton: Princeton University Press, 1984, p. 25–69.

Inglehart R., *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles among Western Publics*, Princeton, New York: Princeton University Press, 1977.

Innes A., „Party Competition in Post-Communist Europe: The Great Electoral Lottery“, *Comparative Politics*, 2002, p. 85–105.

Howell J. M., Shamir B., „The Role of Followers in the Charismatic Leadership Process: Relationships and Their Consequences“, *Academy of Management Review* 30 (1), 2005, p. 96–112.

House R., Howell J. M., „Personality and Charismatic Leadership“, *The Leadership Quarterly* 3, 1992, p. 81–108.

John O. P., Srivastava S., „The Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Theoretical Perspectives“, Pervin L. A., John O. P. (sud.), *Handbook of Personality: Theory and Research*, 2 d., New York: Guilford Press, 1999, p. 102–138.

John O. P. et al., „Paradigm Shift to the Integrative Big Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Conceptual Issues“, John O. (sud.), *Handbook of Personality: Theory and Research*, 3 ed., New York: Guilford Press, 2008, p. 114–158.

Karvonen L., *The Personalisation of Politics. A Study of Parliamentary Democracies*, Colchester: ECPR Press, 2010.

Kavaliauskaitė J., „Tautos prisikėlimo partija ženklo tikrovės akivaruose“, Ramonaitė A. (sud.), *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2010, p. 248–306.

Kavaliauskaitė J., Ramonaitė A., Žiliuskaitė R., *Porinkiminė apklausa, 2008 m. lapkritis = Post-Election Survey, November 2008*: LiDA [platintojas], 2011 (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008) (RS: Rinkimų studijos), <<http://www.lidata.eu>>.

Kitschelt H., „Linkages Between Citizens and Politicians in Democratic Politics“, *Comparative Political Studies* 33 (6/7), 2000, p. 845–897.

Kitschelt H. et al., *Post-Communist Party Systems: Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Laučius V., *Apie 'patinka – nepatinka' politikoje*, <www.delfi.lt>, 2012 12 17.

Laučius V., „Idėjinio tapatumo problemos Lietuvos partinėje sistemoje“, Jankauskas A. (sud.), *Lietuva po Seimo rinkimų 2004*, Vilnius, Kaunas: Naujasis lankas, 2005, p. 91–98.

Lee Kaid L., „Measuring Candidate Images with Semantic Differentials“, Hacker K. L. et al. (sud.), *Presidential Candidate Images*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2004, p. 231–236.

McAllister I., „Personalisation of Politics“, Dalton R., Klingemann H. (sud.), *Oxford Handbook of Political Behavior*, Oxford: Oxford University Press, 2007, p. 571–588.

Lopata R., *Politika ir istorija: Algirdo Brazausko ir Vytauto Landsbergio istorijos sampratos*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.

Manin B., *The Principles of Representative Government*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Mazzoleni G., Schulz W., „Mediatization“ of Politics: A Challenge for Democracy?“, *Political Communication* 16 (3), 1999, p. 247–262.

McCrae R. R., „Openness to Experience: Expanding the Boundaries of Factor V“, *European Journal of Personality* 8, 1994, p. 251–272.

Meyer T., *Media Democracy. How the Media Colonize Politics*, Cambridge: Polity, 2002.

Miniutaitė G., „The Security Policy of Lithuania and the “Integration Dilemma“, *COPRI Working Papers*, 2000 (5).

Mondak J. J., *Personality and the Foundations of Political Behavior*, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2010.

Morkevičius V., „Neideologinis Seimas? Statistinė svarbių 2004–2008 m. kadencijos Lietuvos Seimo balsavimų analizė“, Ramonaitė A. (sud.), *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 53–87.

Morkevičius V., *Socialinių vertybių raiška politiniame diskurse: Lietuvos Seimo debatų turinio analizė (1992–2004 m.)*. Daktaro disertacija, Kauno technologijos universitetas, 2005.

Mughan A., *Media and the Presidentialization of Parliamentary Elections*, London: Palgrave, 2000.

Wattenberg M. P., *The Rise of Candidate-Centered Politics*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1991.

Navaitis G., *Politikų psichologija*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011.

Newman B., „Politics in an Age of Manufactured Images“, *Journal of Mental Changes* 5, 1999, p. 7–26.

Samuels D. J., „Presidentialized Parties. The Separation of Powers and Party Organization and Behavior“, *Comparative Political Studies* 35, 2005, p. 461–483.

Pancer S. M., „Forming Impressions of Political Leaders: A Cross-national Comparison“, *Political Psychology* 20, 1999, p. 345–368.

Pečiulis Ž., „Žodžio dramaturgija televizijoje ir demokratijos procesas“, *Politologija* 4 (36), 2004, p. 67–68.

Pekarskas Ž., „Viktoro Uspaskicho Lietuva“, *15 min.*, 2012 m. spalio 18 d., <www.15min.lt>.

Pillai R., „Does Leadership Matter in the Political Arena? Voter Perceptions of Candidates' Transformational and Charismatic Leadership and the 1996 US Presidential Vote“, *Leadership Quarterly* 9 (3), 1998, p. 397–416.

Poguntke T., Webb P., *The Presidentialization of Politics in Democratic Societies*, Oxford: Oxford University Press, 2005.

Rahat G., Sheaffer T., „The Personalization(s) of Politics: Israel, 1949–2003“, *Political Communication* 41 (1), 2007, p. 65–80.

Ramonaitė A., „Changing Nature of Partisanship in a Post-communist Society: Comparing “Old” and “New” Parties in Lithuania“, *Lithuanian Political Science Year-book 2007*, Vilnius: Institute of International Relations and Political Science, Vilnius University, 2008, p. 91–110.

Ramonaitė A., „Kodėl rinkėjai ne(be)balsuoja?“, Žiliukaitė R. et al., *Neatras-ta galia: Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*, Vilnius: Versus Aureus, 2006, p. 92–112.

Ramonaitė A., „Lietuvos partijų vertybinis žemėlapis: partijų elito nuostatų ana-lizė“, Ramonaitė A. (sud.), *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 24–52.

Ramonaitė A., *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, Vilnius: Versus Aureus, 2007.

Ramonaitė A., Žiliukaitė R., „Explaining Partisan Loyalties in Lithuania“, *Lithu-anian Political Science Yearbook. 2008*, Vilnius: Institute of International Relations and Political Science, Vilnius University, 2009, p. 11–31.

Ramonaitė A., Žiliukaitė R., „Politinio atstovavimo kokybė Lietuvoje: partijų ir rinkėjų politinių nuostatų atitikimo analizė“, Ramonaitė A. (sud.), *Partinės demokra-tijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 90–121.

Ramonaitė A., *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, Vilnius: Versus Aureus, 2007.

Rothbart M. K. et al., „Temperament and Personality: Origins and Outcomes“, *Journal of Personality and Social Psychology* 78, 2000, p. 122–135.

Sankar Y., „Character not Charisma is the Critical Measure of Leadership's Excellence“, *The Journal of Leadership and Organisational studies* 9 (4), 2003, p. 45–55.

Saucier G., „Mini-markers: A Brief Version of Goldberg's Unipolar Big-Five Markers“, *Journal of Personality Assessment* 63, 1994, p. 506–516.

Savicka A., „Postmaterializmo raidos savitumai Lietuvos kultūroje“, *Kultūros barai*, 1999, p. 2–8.

Savukynas V., *‘Maištininko’ mitologijos: Rolando Pakso įvaizdžiai*, Vilnius: Ai-dai, 2004.

Sigel R. G., „Effect of Partisanship on the Perception of Political Candidates“, *Public Opinion Quarterly* 28, 1964, p. 483–496.

Silke A., Maier M., „Personalisation of Politics. A Critical Review and Agenda for Research“, *Communication Yearbook* 34, 2010, p. 213–257.

Shamir B., „Ideological Position, Leaders' Charisma, and Voting Preferences: Personal vs. Partisan Elections“, *Political Behavior* 16 (2), 1994, p. 265–287.

Shamir B. et al., „The Motivational Effects of Charismatic Leadership: A Self-Concept Based Theory“, *Organization Science* 4, 1993, p. 577–594.

Smith M., „Post-Materialism in Post-Communism: An Analysis of Post-Materialist Values on Democratic Commitments in Post-Communist Europe“, *The Annual Meeting of the Northeastern Political Science Association, Philadelphia, PA*, 2011 m. lapkričio 17 d.

Swanson L. D., Mancini P., „Patterns of Modern Electoral Campaigning and Their Consequences“, Swanson D. L., Mancini P. (sud.), *Politics, Media, and Modern Democracy: An International Study of Innovations in Electoral Campaigning and Their Consequences*, Westport, CT: Praeger, 1996, p. 247–276.

Tismaneanu V., *Išsivadavimo fantazijos. Postkomunistinės Europos mitai, demokratija ir nacionalizmas*, Vilnius: ALK/Mintis, 2003.

van Aelst P. et al., „The Personalization of Mediated Political Communication: A Review of Concepts, Operationalizations and Key Findings“, *Journalism* 13 (2), 2012, p. 203–220.

Wasielewski P. L., „The Emotional Basis of Charisma“, *Symbolic Interaction* 8 (2), 1985, p. 207–222.

Žiliukaitė R., „Lietuvos jaunimo socialinės politinės vertybės: savanaudiškumas ir pilietinės veiklos“, *Politologija* 2 (50), 2008, p. 3–22.

Žiliukaitė R. et al., *Neatrasta galia: Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*, Vilnius: Versus Aureus, 2006.

Žukauskienė R., Barkauskienė R., „Lietuviškosios NEO PI-R versijos psichometriniai rodikliai“, *Psichologija* 33, 2006, p. 7–21.

Weber M., *On Charisma and Institutional Building. Selected Papers Edited and with an Introduction of S. N. Eisenstadt*, Chicago: University of Chicago Press, 1968.

SUMMARY

PERSONALITIES OR VALUES? LEADERS OF LITHUANIAN POLITICAL PARTIES IN THE EYES OF VOTERS AND LIMITS OF PERSONALISATION OF POLITICS

Lithuanian public debates share a strong conviction that the relationship between a Lithuanian voter and his/ her political representatives rests on personalisation, often nurtured by voter's subjective and irrational feelings of love or hate in regard to particular political leaders. Is such kind of pessimism well-grounded and there are no

“antidotes” to this worrisome trend of the present political life? The article addresses the problem of personalisation of political life in the post-soviet environment and attempts to challenge the aforementioned pessimism. The presented study aims to explore the relationship between perceptions of well-known Lithuanian political leaders’ personality portraits among the Lithuanian population and voter’s normative orientations on the individual level, holding voter’s normative orientations an important factor, limiting the proliferation of personalisation of politics. Perceptions of personality traits of political leaders on the individual level of analysis are expected to pass through voter’s normative „lenses“ to produce different mental images of politicians in accordance to individual differences in politically significant value orientations.

The study explores how perceptions of political leaders’ personalities in Lithuanian vary according to (a) respondent’s ideological self-identification on Left-Right scale, (a) respondent’s level of adherence to Soviet (anti-Soviet) values, (b) adherence to national conservatism (c), and post-materialist values (d). In order to understand the impact of individual’s ideological dispositions and value orientations on perception of personalities of politicians, the article follows a comprehensive theoretical approach to personality. Five-factor personality model (“Big Five”) stands out in terms of comprehensiveness and feasibility to the aims of the presented study. The Big Five offers not only a taxonomy of personality traits but also the conceptualisation of five personality dimensions. With a strong empirical orientation, it provides the conceptualisation of methodological tools for empirical studies of personality and the basis for a list of semantic differentials to measure the perception of political leader’s personality traits. The empirical analysis rests on the data of an internet panel survey, conducted in Lithuania in two waves – right before (August – September, 2012) and after (November, 2012) the Lithuanian General Elections 2012. The internet survey, administrated by research company Berent (N=1019), is representative in terms of the total population of internet users in Lithuania.

Results of the study reveal a potential of individual’s normative orientations to predict his/ her perception of political leaders’ personalities on a number of personality traits and personality dimensions. Even though personality traits are objective and stable elements of individual’s psychological constitution, a serious disagreement regarding the personality portraits of analysed political leaders is revealed in the Lithuanian society, and the perceptions diverge according to individual’s political views and normative attitudes. Voter’s left-right self-identification and (anti)soviet attitudes predict the perception of three personality dimensions of Big Five – Agreeableness, Conscientiousness and Openness to experience – for analysed leaders, and national conservatism – perceptions of the abovementioned first two dimensions. The results of the study ask for further analysis of an impact that voter’s normative attitudes may bear

on the perception of political leaders' "moral traits" and temperamental features. The ideological identity of an individual may have a stronger impact on the perception of „moral traits“ of a politician than on perception of his/her temperamental constitution. A further elaboration of this idea would allow to understand mechanisms of political personalization better and to bring this discussion beyond the discourse of the end of ideology.